

14de vergadering

Maandag 27 november 1989

Aanvang 11.15 uur

Voorzitter: Deetman

Tegenwoordig zijn 146 leden, te weten:

Aarts, Achttienribbe-Buijs, Apostolou, Beckers-de Bruijn, Beijl-Geerts, Beinema, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blauw, Boers-Wijnberg, Bolkestein, Borgman, Brinkman, Brouwer, M.M. van der Burg, V.A.M. van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dees, Deetman, Dijkstal, Van Dis, Doelman-Pel, Dolman, Eisma, Van Es, Esselink, Eversdijk, Feenstra, Franssen, Frinking, Frissen, Van Gelder, Gerritse, Van Gijzel, Ginjaar-Maas, De Grave, Groenman, Gualthérie van Weezel, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van der Heijden, Hennekam, Herfkens, Hermans, Hermes, De Hoop Scheffer, Van Houwelingen, Huibers, Huys, Van Iersel, Janmaat, Janmaat-Abee, G. de Jong, M.D.Th.M. de Jong, Jorritsma-Lebbink, Kalsbeek-Jasperse, Koetje, Koffeman, Kohnstamm, De Kok, Koning, De Korte, Korthals, Korthals Altes, Krajenbrink, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, De Leeuw, Van Leijenhorst, Leijne, Lilipaly, Van der Linden, Linschoten, Lonink, Mateman, Melkert, Middel, Van Middelkoop, Van Mierlo, Moor, Mulder-van Dam, Netelenbos, Niessen, Van Nieuwenhoven, Nijhuis, Nijland, Nijpels, Van Noord, Nuis, Van Otterloo, Paulis, De Pree, Quint-Maagdenberg, Reitsma, Van Rijn-Vellekoop, Roosen-van Pelt, Van Rooy, Ruigrok-Verreijt, Schaefer, Schartman, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schoots, Schutte, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stemerding, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, Tegelaar-Boonacker, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tommel, Van

Traa, Tuinstra, Van der Vaart, Valk, Te Veldhuis, Vermeend, Versnel-Schmitz, Verspaget, Vliegthart, Van der Vlies, Van Vlijmen, Voorhoeve, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, Weisglas, Wiebenga, Willems, Witteveen-Hevinga, Wolffensperger, Wolters, Wöltgens, Ybema, Van Zijl, K. Zijlstra en M. Zijlstra,

en de heer Lubbers, minister-president, minister van Algemene Zaken, mevrouw Dales, minister van Binnenlandse Zaken, de heren Hirsch Ballin, minister van Justitie, Ritzen, minister van Onderwijs en Wetenschappen, Kok, vice-minister-president, minister van Financiën, Ter Beek, minister van Defensie, Alders, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Maij-Weggen, minister van Verkeer en Waterstaat, de heren Andriessen, minister van Economische Zaken, Braks, minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, De Vries, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, mevrouw d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, de heer Pronk, minister voor Ontwikkelingssamenwerking, mevrouw De Graaff-Nauta, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, de heren Kosto, staatssecretaris van Justitie, Wallage, staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Van Amelsvoort, staatssecretaris van Financiën, Van Voorst tot Voorst, staatssecretaris van Defensie, Heerma, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Bukman, staatssecretaris van Economische Zaken, mevrouw Ter Veld, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en de heer Simons, staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Haas-Berger, wegens verblijf buitenslands, de hele week;

Ter Veer, wegens verblijf buitenslands;

Soutendijk-van Appeldoorn, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Kombrink en Rosenmöller, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Voorts deel ik de Kamer mede, dat — alleen voor vandaag — bericht van verhindering is binnengekomen van de heer Van den Broek, minister van Buitenlandse Zaken, wegens communautaire verplichtingen in Brussel. Hij zal de rest van de week wel aanwezig zijn en heeft hierover vooraf met mij overleg gepleegd.

De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is het afleggen van de **regeringsverklaring**.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister-president.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter!

Aan het begin van deze regeringsverklaring wil ik allereerst mijn dankbaarheid tot uitdrukking brengen voor al hetgeen in het belang van ons land is gedaan door de ministers en staatssecretarissen die deel uitmaken van het vorige kabinet. Zij hebben hun belangrijke aandeel geleverd in de werkzaamheden van dat kabinet, dat op 2 mei jongstleden demissionair werd. De meesten van hen maakten ook reeds deel uit van het kabinet dat zich najaar 1982 aan deze Kamer presenteerde. Zij hebben toen in moeilijke omstandigheden de verantwoordelijkheid aanvaard, een halt toe te roepen aan de versmalling van het draagvlak van economie en werkgelegenheid en de dreigende ontwrichting van onze samenleving te keren. Voor hun moed en inspanningen ben ik de afgetreden collegae dankbaar.

Nu gaat het erom, op welke wijze het nu aantredende kabinet, de moeilijke achter ons liggende jaren indachtig, een goede toekomst voor ons land hoopt te kunnen bevorderen.

Formatie

Allereerst stel ik het op prijs om, gelet op de goede gebruiken in ons staatsbestel, het mijne op te merken over het tot stand komen van het kabinet dat zich thans in uw midden bevindt. Door aanvaarding van de mij gegeven formatie-opdracht op 7 november heb ik ook de resultaten van de informatiewerkzaamheden van de heer De Koning en, uiteraard, die van mijzelf voor mijn rekening genomen.

Toen ik de formatie-opdracht op 27 oktober in beraad had genomen, bevond ik mij in een enigszins bijzondere positie. De conclusie van de informateur, namelijk dat de vorming van een kabinet CDA-PvdA mogelijk was, had ik immers zelf kunnen trekken. Een dergelijke figuur is in de geschiedenis van kabinetformaties niet gebruikelijk; wel gelukkig, omdat zo de verantwoordelijkheid voor de kabinetformatie in verschillende fasen op basis van directe betrokkenheid kan worden gedragen.

Zoals uit de stukken inzake de informatiewerkzaamheden en uit de publieke discussie gedurende de eerste weken na de verkiezingen van

6 september was gebleken, zijn niet alle partijen die in beginsel bereid waren deel te nemen aan een kabinet met CDA en PvdA, bij de kabinetformatie betrokken gebleven. D66 zag op 21 september, precies vijftien dagen na de verkiezingen, geen zinvolle mogelijkheden tot verdere betrokkenheid. Op 25 september begonnen de inhoudelijke besprekingen tussen CDA en PvdA. Het is in het landsbelang te noemen dat het mogelijk bleek, het kabinet dat zich thans presenteert, naar Nederlandse verhoudingen snel tot stand te laten komen. Hier past ook dank aan de heer De Koning, die de weg wees naar een kabinet dat zou kunnen rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal.

De wenselijkheid dat er zo snel mogelijk een volwaardig kabinet zou dienen te komen nu het land reeds sinds 2 mei van dit jaar met stagnatie in wetgeving en bestuur kampte, kon door iedereen worden beaamd. Dat het ook mogelijk is gebleken daartoe te geraken in een situatie waarin de partijpolitieke samenstelling van het kabinet belangrijk veranderde, geeft vertrouwen voor de komende periode.

Ten slotte merk ik op ernaar te hebben gestreefd zo reëel mogelijk inhoud te geven aan overleg met voor ministerschap aangezochte personen. Zo konden ook de resultaten van het programmatisch overleg in de formatie aangevuld en gepreciseerd worden. In het licht van dit streven heb ik het voor juist gehouden niet te spreken van een akkoord voordat vast was komen te staan dat aangezochte bewindspersonen daadwerkelijk bereid bleken tot het kabinet toe te treden, zodat ik de formatie-opdracht kon aanvaarden.

In het akkoord is tot uitdrukking gebracht dat de regering zich beschikbaar stelt met de Kamer te komen tot bezinning omtrent eventuele grondwetswijzigingen en/of andere vernieuwingen op staatsrechtelijk en staatkundig gebied. Zonder daarop nu te ver vooruit te lopen — het kabinet verneemt immers gaarne welke gedachten op dit punt in deze Kamer leven — lijkt het de moeite waard ook na te gaan of de termijn waarbinnen verkiezingen kunnen plaatsvinden, kan worden bekort. Dat zou ons land kunnen behoeden voor te langdurige perioden waarin Kamer en kabinet of

beide gedwongen zijn demissionair te functioneren.

Grondslag van het kabinet

Het kabinet dat thans aan de vooravond van de jaren negentig aantreedt, is in een aantal opzichten een nieuw kabinet. Allereerst naar samenstelling: christen-democraten en sociaal-democraten wensen thans, vanuit een gelijkwaardige positie, gezamenlijk vorm en inhoud te geven aan een kabinet gericht op het verstevigen van rechtvaardige en duurzaam evenwichtige verhoudingen in ons land en daarbuiten.

Ook het karakter van het beleid van het thans aantredende kabinet zal anders zijn dan dat van zijn recente voorgangers. Toen immers lag het accent noodzakelijkerwijs op herstel van uit het evenwicht geraakte macro-economische verhoudingen. Als gevolg van oplopende werkloosheid en collectieve lasten, alsmede structureel dalende koopkrachtontwikkelingen, dreigde toen immers elk sociaal beleid te mislukken. Het herstelbeleid is inmiddels een eind gevorderd. Er is thans opnieuw een basis voor beleidsafwegingen ten behoeve van kwalitatieve verbeteringen van die sectoren die thans verbetering behoeven.

Daaruit blijkt tevens de nieuwe opdracht die het kabinet zich stelt: aanpassing van onze wijze van produceren en consumeren aan de eisen van milieubeheer, en een zodanige kwalitatieve vernieuwing van de sociale, culturele en fysieke infrastructuur, dat deze duurzaam gerealiseerd kan worden mede op basis van een voortgezette versterking van het financiële en economische draagvlak. Sociale vernieuwing, in het bijzonder in de grotere steden, is dringend geboden gelet op de problemen die zich daar manifesteren. Een duurzame realisatie hiervan kan bij een goede vormgeving het financiële en economische draagvlak ook versterken. Een accent op het voortzetten van de aanzienlijke werkgelegenheidsgroei van de afgelopen jaren zal daarbij een sleutelkwestie zijn, zowel in sociaal als in financieel-economisch opzicht.

Evenzeer is nodig een sterker accent op de kwaliteit van de infrastructuur van de rechtsstaat en dus op de kwaliteit van wetgeving en bestuur. De kwaliteit van de samenleving wordt mede afgemeten aan de wijze waarop normen en waarden

daarin nageleefd worden en kunnen worden. De overheid zal voorwaarden daartoe moeten realiseren. Alleen in het samenspel van overheidszorg en van verantwoordelijkheden die in de samenleving worden gedragen, zal onze democratische en sociale rechtsstaat aan wat kwetsbaar is bescherming kunnen bieden. Ten slotte zal in de komende jaren ook een extra inspanning gelden in verband met de ontwikkelingen op Europees en internationaal niveau.

Buitenlandse Zaken, veiligheidsbeleid en defensie

Dit kabinet treedt aan in een periode van adembenemende, tegelijk hoopgevende ontwikkelingen op internationaal-politiek vlak. De Oost-West-verhouding wordt door toenemende ontspanning en samenwerking gekenmerkt. Er is groeiende overeenstemming over concrete maatregelen van wapenbeheersing en -beperking. De Sovjet-Unie heeft zich uit Afghanistan teruggetrokken en toont zich verder ook bereidwillig bij te dragen aan de oplossing van andere zogeheten "regionale" kwesties. Het respect voor de mensenrechten in Oost-Europa is verbeterd en nieuwe ontwikkelingen tekenen zich in stormachtig tempo af. Het totalitaire, onderdrukkende denken is op de terugtocht. Dat is vooral het geval in die Oosteuropese landen, waar een autonoom proces van liberalisering en democratisering op gang is gekomen: Polen, Hongarije en meer recent de Duitse Democratische Republiek en Tsjechoslowakije. De bressen, die zijn geslagen in de Berlijnse muur, symboliseren het naderende einde van de onvrijheid in het andere deel van Europa.

De regering is zeer verheugd over deze ontwikkelingen en beschouwt het als een opdracht van de hoogste orde deze naar vermogen verder te bevorderen. Het daarop gerichte beleid berust op twee hoofdpijlers: het verdiepen van de westelijke en Westeuropese samenwerking en het intensiveren van betrekkingen met de landen van Oost-Europa die zich daarvoor openstellen. Deze twee pijlers houden verband met elkaar, met dien verstande, dat verdieping van de samenwerking van de westelijke democratieën een belangrijke bijdrage kan leveren aan het succes van hervormingen in de Sovjet-Unie en Oost-Europa, en

vervolgens ook perspectief kan bieden om — met respectering van territoriale grenzen zoals die er zijn — te werken aan meer en meer samenwerking in een Europa dat zich verbonden weet.

Om met de eerste pijler te beginnen: de NAVO, waarin de samenwerking met de Verenigde Staten verankerd ligt, blijft het fundament van het Nederlandse vredes- en veiligheidsbeleid. Een standvastige en constructieve opstelling van het Atlantisch bondgenootschap is in het verleden een onmisbare voorwaarde gebleken voor zowel stabiliteit als vooruitgang in de Oost-West-verhouding. De kansen die het huidige wapenbeheersingsproces lijkt te bieden, kunnen alleen in eendrachtige westelijke veiligheidssamenwerking worden gerealiseerd. De versterking van de Europese component in het bondgenootschappelijk veiligheidsbeleid dient ook hiertoe een belangrijke bijdrage te leveren. Voor de coördinatie van Europees veiligheidsbeleid zal de Westeuropese Unie voorshands een onmisbare schakel zijn. Het ligt echter in het politiek karakter van het Europees integratieproces besloten dat het op den duur een volwaardige veiligheidsdimensie gaat omvatten.

Wat de opstelling tegenover de Sovjet-Unie en de Oosteuropese landen betreft, de tweede hoofdpijler, kiest de regering, ook in verband met de Conferentie voor veiligheid en samenwerking in Europa, het zogenaamde Helsinki-proces, voor een beleid van ondersteuning van positieve ontwikkelingen, zij het met een open oog voor mogelijke terugslagen en destabiliserende aspecten.

De regering wil nadrukkelijk politieke en economische hervormingen in Oost-Europa ondersteunen. Daarbij moet aansluiting worden gezocht bij de eigen inspanningen van de betrokken Oosteuropese landen, teneinde de kans op succes te vergroten. Dit aanmoedigingsbeleid zal zoveel mogelijk vorm moeten krijgen in multilateraal verband, samen met de lidstaten van de Europese Gemeenschap, de Organisatie van economische samenwerking en ontwikkeling en de Raad van Europa. Ook bilateraal zullen wij een bijdrage leveren. Deze zal vooral betrekking hebben op noodhulp, betalingsbalanssteun, bevordering van investeringen en overdracht van

kennis en hulp op gebieden als landbouw en milieu.

De winter staat voor de deur. Wij mogen de mensen in Oost-Europa, de bewegingen die zich daar ginds inzetten, niet in de kou laten staan. Daarenboven moeten wij de samenwerking in Europa structureel inhoud geven en verankeren, opdat veranderingen in Oost-Europa blijvend kunnen slagen.

De huidige ontwikkelingen in Oost-Europa accentueren het belang van versnelde integratie van de Europese Gemeenschap. Zij versterken ook de internationaal-politieke betekenis van de Gemeenschap, die in het uitbouwen van de samenwerking met Oost-Europa een belangrijke rol, ook voor het Westen als geheel, heeft te spelen.

Bij het verdiepen en intensiveren van de Europese integratie huldigt de regering het beginsel van de zgn. subsidiariteit. Dit komt onder meer tot uitdrukking bij de opzet van de Economische en monetaire unie, de EMU, het sociale beleid en de interne markt. Bij de overdracht van nationale bevoegdheden dient geen democratisch vacuüm te ontstaan.

Wat de interne markt betreft, worden goede vorderingen gemaakt, maar wij kunnen de ogen niet sluiten voor enkele moeilijke onderdelen van de verwezenlijking van de ruimte zonder binnengrenzen waarin vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal is gewaarborgd. Wij zullen met de Commissie en de partnerlanden, met name als het gaat om het vrije personenverkeer, de fiscale harmonisatie en het beroeps-goederenvervoer, met originaliteit en zorgvuldigheid naar oplossingen moeten zoeken.

Aan de sociale dimensie zal verder inhoud moeten worden gegeven teneinde tot een evenwichtig resultaat te komen voor alle burgers en werknemers. Daartoe is niet alleen van belang een gemeenschapshandvest van sociale grondrechten, maar ook de uitvoering van het concrete, daaruit voortvloeiende sociaal actieprogramma. Het gaat dan om fundamentele rechten op het terrein van vrij verkeer van werknemers, arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden.

Het omvangrijke en ingrijpende project van de EMU, zo belangrijk voor de verdieping en versterking van de Gemeenschap, bevindt zich nog in een vroege fase. Een essentiële stap op weg naar monetaire integratie is

de inwerkingtreding van de eerste fase van de EMU op 1 juli volgend jaar, met inbegrip van de volledige liberalisatie van het kapitaalverkeer.

Bij de realisatie van de EMU blijft de doelstelling van prijsstabilisatie van grote betekenis. Deze kan het best gewaarborgd worden door een stelsel van onafhankelijke centrale banken. De komende maanden zal in intensief overleg tussen de Twaalf inhoud moeten worden gegeven aan de verschillende onderdelen van de EMU. Uit dit overleg moeten de grote lijnen resulteren die als basis kunnen dienen voor een goed voorbereide intergouvernementele conferentie, aanvangend tegen het einde van volgend jaar.

Om levensvatbaar te zijn, dient de Europese eenwording ook een meer gezamenlijk buitenlands beleid na te streven. De regering wil daarom een actieve bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de Europese politieke samenwerking, de EPS. De snel veranderende internationale situatie stelt op tal van terreinen hoge eisen aan het vermogen om een concreet gezamenlijk beleid te voeren. Het stemt dan ook tot voldoening dat een toenemend belang van Europa zijn weerslag vindt in de inspanningen van de Twaalf bij het zoeken naar oplossingen voor verschillende regionale conflicten, zoals die in het Midden-Oosten en Midden-Amerika. Ook in het kader van de EPS wordt een actief mensenrechtenbeleid gevoerd.

Wat Zuid-Afrika betreft, bestaat de hoop dat fundamentele hervormingen zullen worden doorgevoerd die zullen leiden tot volledige afschaffing van de apartheid langs vreedzame weg. Slechts indien de Zuidafrikaanse president ernst zal blijken te maken met de invulling van zijn beloften, zal uitbreiding van de in Europees kader overeengekomen restrictieve maatregelen kunnen uitblijven. Alsdan zal er wellicht zelfs aanleiding zijn voor een positief aanmoedigingsbeleid van de Twaalf. Helaas vormen de beperkte ontwikkelingen tot dusverre nog onvoldoende aanwijzingen om een dergelijke nieuwe benadering van Zuid-Afrika te rechtvaardigen.

De sterk verbeterde betrekkingen tussen Oost en West laten niet na, invloed uit te oefenen op de wereldwijde samenwerking in het kader van de Verenigde Naties. Dit geldt in de eerste plaats de bevordering van de internationale vrede en veiligheid.

Voorts wordt door de regering aan de instellingen van de Verenigde Naties en de gespecialiseerde organisaties een effectieve rol toebedacht bij de samenwerking op milieugebied en in de strijd tegen verdovende middelen.

Ook bij de beoordeling van onze defensie-inspanningen moet de noodzaak voorop staan dat de tegenstellingen tussen Oost en West plaats maken voor een gemeenschappelijke weg van Oost en West om duurzaam vrede en veiligheid te dienen. Het zoeken naar zo'n weg vergt weliswaar een behoedzame aanpak, maar moet ook de wil tot vernieuwing en openheid uitstralen. Ook kunnen wij zo'n weg niet los van de bondgenoten effenen; wij zullen hem samen moeten banen. Daarbij moet en kan Nederland een actieve rol blijven vervullen.

Het is van belang, het begrip over en weer te vergroten en aan verdere ontspanning bij te dragen. Daartoe zullen, waar nuttig, bilaterale contacten, ook op defensiegebied, met landen van het Warschaupact worden onderhouden. Nog meer dan voorheen zullen wij de landen van het Warschaupact ervan moeten doordringen dat ons veiligheidsbeleid slechts stabiele verhoudingen en vrede beoogt. Daarop zullen onze defensie-inspanningen steeds gericht moeten zijn.

Dit betekent niet dat wij onze defensie mogen verwaarlozen. Dat zou destabiliserend werken. Het is echter wel wezenlijk dat de Noordatlantische Verdragsorganisatie en het Warschaupact bereidheid tot verdergaande wapenbeheersing blijven demonstreren. De regering zal zich inspannen voor het bereiken van een goede overeenkomst op het terrein van de conventionele bewapening; daaraan wordt nu in Wenen gewerkt. Vooruitlopend op de totstandkoming van zo'n overeenkomst zullen tijdig passende maatregelen moeten worden genomen om de nakoming ervan goed te kunnen toetsen. Er worden binnenkort besluiten genomen over een op te zetten verificatie-organisatie.

De vooruitzichten voor de totstandkoming volgend jaar van een CSE-akkoord zijn gunstig. CSE staat voor conventionele strijdkrachten in Europa. Het is vandaag nog te vroeg om aan te geven wat de gevolgen van zo'n akkoord zullen zijn voor de Nederlandse krijgsmacht. Het is nog

niet geheel zeker welke plafonds voor welke wapensystemen overeengekomen zullen worden. Pas wanneer hierover duidelijkheid bestaat, kunnen wij vaststellen hoe elk land aan de reducties vorm zal geven. Wat de Nederlandse krijgsmacht betreft, hoede men zich voor overspannen verwachtingen van zo'n eerste CSE-akkoord. Om gelijke plafonds op een lager niveau te bereiken, zal de Noordatlantische Verdragsorganisatie de totale bewapening veel minder kunnen verlagen dan het Warschaupact en van deze vermindering zullen de Verenigde Staten een meer dan evenredig deel verlangen. Aanzienlijke vermindering in wapensystemen die de Nederlandse defensie-inspanning betreffen, kunnen pas worden verwacht bij een eventueel vervolgakkoord op het nu nog te bereiken eerste akkoord.

Nadat, hopelijk volgend jaar, zo'n CSE-akkoord is bereikt en de uitvoering ervan ter hand is genomen, kunnen, zoals op de NAVO-top is afgesproken en in het totaalconcept voor wapenbeheersing en ontwapening is vastgelegd, onderhandelingen beginnen over de op het Europese vasteland gestationeerde kernraketten voor de korte afstand. De regering meent dat, hoewel voor de voorzienbare toekomst rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van een combinatie van nucleaire en conventionele wapens, niet mag worden berust in de blijvende aanwezigheid van wapens voor massale vernietiging.

In het licht van het zich gunstig ontwikkelende Oost-West-klimaat acht de regering het verantwoord, de defensie-uitgaven enigszins te beperken. Dat wil zeggen: in de jaren 1990 en 1991 zullen de defensie-uitgaven nog met 0,6% per jaar groeien; vanaf 1992 zullen zij evenwel worden bevroren. Een en ander betekent ten opzichte van de meerjarenramingen, zoals die weergegeven zijn in de Miljoenennota 1990, een besparing op de defensie-uitgaven van in totaal ruim 1 mld. over de jaren 1990 tot en met 1994.

Met het in het regeerakkoord vastgelegde financiële niveau blijft een goede defensie-inspanning mogelijk. De budgetreductie over de komende regeerperiode geeft wel uitdrukking aan onze bereidheid, op een lager niveau van bewapening

mee te werken aan stabielere verhoudingen.

Betere Oost-West-verhoudingen, onder andere straks tot uitdrukking komend in een CSE-akkoord, en het gekozen vastgelegde financiële niveau ten behoeve van onze defensie, moeten leiden tot een kritische herbeschouwing van de bestaande defensieplannen. Die kritische herbeschouwing zal haar neerslag vinden in een — naar verwachting — tegen eind 1990 uit te brengen nieuwe Defensienota. In die nota zal de regering onder meer aandacht geven aan de ontwikkelingen in Oost en West en de gevolgen daarvan voor het Nederlandse veiligheidsbeleid, evenals aan de vraag, in hoeverre verdergaande wapenbeheersingsakkoorden dan een eerste CSE-akkoord gevolgen kunnen hebben voor de NAVO-strategie.

Ontwikkelingssamenwerking

Mijnheer de voorzitter! Wat betreft de ontwikkelingslanden is het beeld niet onverdeeld gunstiger dan zeg tien jaar geleden. De armoede is toegenomen. Verschraving van tropische regenwouden, woestijnvorming en andere aantastingen van het milieu in de Derde Wereld vormen daar een aanslag op de ontwikkelingscapaciteit. De hoge bevolkingsgroei legt een overmatig beslag op de beschikbare middelen. Er is, als gevolg van de schulden crisis, een omvangrijke stroom van rentebetalingen uit de schuldenlanden op gang gekomen. De nadruk op aanpassing op korte termijn dreigt zo voor velen het zicht op de ontwikkeling te verduisteren. En ook mensenrechten worden nog steeds op grote schaal geschonden.

Er zijn gelukkig ook positieve ontwikkelingen. De gemiddelde levensverwachting is toegenomen. De werkgelegenheid in een aantal nieuwe industrielanden in Azië is gestegen. Het aantal kinderen dat onderwijs geniet, is groter geworden.

Maar voor te velen is het perspectief somberder dan ooit. Volgens schattingen van de Verenigde Naties zullen in het jaar 2000 nog steeds ruim 1 miljard mensen beneden de armoedegrens leven. De Wereldbank voorspelt voor de komende jaren een verdere daling van het inkomen per hoofd van de bevolking in Afrika. Dit alles wijst erop dat zich in de wereld een fundamentele tweedeling

voordoet, zowel tussen als binnen landen. Aan de ene kant zijn er landen die zich een zekere positie in de wereldeconomie hebben verworven en zich grotendeels op eigen kracht verder kunnen ontwikkelen. Aan de andere kant is er de groep van de arme ontwikkelingslanden, in het bijzonder in sub-Sahara-Afrika, die zonder hulp van buiten weinig hoop kunnen koesteren.

Een aantal ontwikkelingslanden zagen zich gedwongen hun noodzakelijke importen zo ver terug te schroeven en hun investeringen zozeer te beperken dat de basis aan een verdere economische ontwikkeling dreigde te ontvallen. De sociale gevolgen daarvan werden voor veel mensen ondraaglijk en voor veel regeringen onbeheersbaar. Binnen ontwikkelingslanden werd aldus de tweedeling tussen kanshebbers en kanslozen verscherpt. Daarom zal ook op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking sprake moeten zijn van sociale vernieuwing, dat wil zeggen een rechtvaardige verdeling van ontwikkelingsmogelijkheden; doelgericht investeren in mensen en hun toekomst door maatregelen op het terrein van de werkgelegenheid, de voedselvoorziening, gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs; nadruk ook op de autonomie van vrouwen; kortom, een beleid dat mensen in staat stelt volwaardig deel te nemen aan het economisch proces, waarvan zij de richting zelf meebepalen.

Bij dit alles is het ook noodzakelijk de internationale economische voorwaarden te vervullen waarbinnen dit proces van sociale vernieuwing in ontwikkelingslanden gestalte kan krijgen. Een structurele aanpak van het schuldenvraagstuk, stabiele grondstoffenprijzen en afschaffing van protectionistische maatregelen zijn daarbij belangrijke instrumenten. Het economisch herstel dat de industrielanden in het Noorden meemaken, dient aldus, in een in overleg tussen regering en het bedrijfsleven afgestemde inspanning, vertaald te worden in meer mogelijkheden voor ontwikkelingslanden om zich, via de toegang tot handel, kapitaal en technologie, economisch te diversifiëren en te versterken. Ook Europa heeft aan dat proces zijn bijdrage te leveren.

Bovendien zal het noodzakelijk zijn een nieuw evenwicht te creëren in de relatie tussen economische ontwikkeling, armoedebestrijding en de

handhaving van het ecologische evenwicht in de Derde Wereld. Aan de bestaande sectorprogramma's in het kader van de ontwikkelingssamenwerking zal daartoe een milieuprogramma worden toegevoegd. Voor het voeren van dit beleid en in verband met de zogenaamde verontreinigingen wil de regering, onder handhaving van de 1,5%-NNI-afspraken voor het geheel van de ontwikkelingssamenwerking, een bedrag oplopend tot 150 mln. aan de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking toevoegen. Er zullen geen nieuwe soorten verontreinigende toerekeningen worden geïntroduceerd.

Te zamen met de financiële ruimte die het gevolg is van de economische groei, van het relatief afnemende beslag van de kapitaalmarktmidelen, van de stabilisatie van de rentesubsidies en van de stabilisatie van de hulp aan de Nederlandse Antillen en Aruba, worden hierdoor mogelijkheden voor beleidsintensivering en nieuwe prioriteiten gecreëerd.

De kwaliteit van de ontwikkelingshulp zal verder worden verbeterd. Het apparaat belast met de vormgeving en uitvoering van het ontwikkelingsbeleid zal kwantitatief en kwalitatief worden versterkt. Bij de besteding van de hulp zal de vraag respectievelijk de behoefte van de ontwikkelingslanden bepalend zijn. De hulp zal meer in de Derde Wereld zelf moeten worden besteed. Het te voeren beleid zal worden uitgewerkt in een volgend jaar aan de Kamer aan te bieden nota.

In de afgelopen periode zijn de betrekkingen met Suriname in belangrijke mate genormaliseerd. De regering waardeert de inspanningen in Suriname om te komen tot een duurzame vrede in het binnenland. Hierdoor zal het ook mogelijk worden om de daar levende bevolkingsgroepen daadwerkelijk bij het ontwikkelingsproces te betrekken.

Economisch, financieel en sociaal beleid

Op het gebied van economische groei en werkgelegenheid is Nederland aan de vooravond van de jaren negentig weer een van de beter presterende lidstaten van de Europese Gemeenschap. Het economische herstel van de jaren tachtig is mede te danken aan het samenspel van bedrijfsleven en

overheid. De afspraken van sociale partners over loonmatiging, investeringsherstel en werkgelegenheid speelden daarbij een voorname rol. Deze coöperatie van overheid en bedrijfsleven blijft, uiteraard met behoud van eigen verantwoordelijkheden op decentraal niveau, voor het komende decennium van de grootste betekenis voor het succesvol aanpakken van drie grote uitdagingen van de jaren negentig: werkloosheidsbestrijding, Europese integratie en de zorg voor het milieu. Bij deze samenwerking op velerlei gebied mag het bedrijfsleven, groot, middelgroot en klein, op dit kabinet rekenen.

Behalve samenwerking zal kwaliteitsverbetering een andere sleutel zijn op de nog gesloten deuren van de toekomst. Deze kwaliteitsverbetering zal over een breed front moeten worden nagestreefd en heeft betrekking op de productie van onze bedrijven, het onderwijs en onderzoek, de arbeidsmarkt en in vele opzichten onze infrastructuur.

Kwaliteitsbevordering zal dan ook een rode draad vormen in de voorgenomen sterkte/zwakte-analyse van de Nederlandse economie. Het gaat er daarbij om, tegen het licht van Europa 1992 bestaande sterktes nog beter te benutten en zwaktes te signaleren om deze vervolgens te kunnen aanpakken. De minister van Economische Zaken zal deze analyse ter hand nemen in samenwerking met de andere betrokkenen, bedrijfsleven en ministeries. Zo'n analyse zal mede als basis dienen voor het industrie- en het dienstenbeleid. En het spreekt vanzelf dat technologiebevordering daarbij een belangrijk thema zal zijn.

Kleine en middelgrote ondernemingen vervullen een onmisbare rol in onze economie en samenleving. Versterking van de kwaliteit en de positie van het midden- en kleinbedrijf worden nagestreefd door een voortzetting van het structuurverbeterende beleid, door het verder verminderen van de administratieve lastendruk en door modernisering van wetgeving in de sfeer van de economische ordening.

Een effectief milieubeleid vergt ook een internationale aanpak. Naast de nationale inspanning dient ons land in Europees verband aan te dringen op harmonisatie van milieunormen op een zo hoog mogelijk niveau. Voor de concurrentiepositie van ons

bedrijfsleven is een in het kader van de Europese Gemeenschap geharmoniseerd stelsel van accijns, heffingen en eenduidige normen van groot belang. Het "NMP-plus" zal van ons bedrijfsleven een enorme inspanning vergen, onder meer op het punt van investeringen en milieutechnologie. De ondersteunende rol die de overheid hier kan spelen, wordt nader uitgewerkt in de eind 1990 uit te brengen nota Technologie en milieu.

Een typisch onderdeel van kwaliteitszorg binnen bedrijven is ook het ontwikkelen en verder versterken van interne milieuzorgsystemen. Essentieel onderdeel van het Nationaal milieubeleidsplan is voorts dat voldoende overleg plaatsvindt met het bedrijfsleven.

Energie en milieu vertonen vele raakvlakken. Het energiebeleid kan en moet hoe dan ook een belangrijke bijdrage leveren aan een schoner milieu. Daarnaast vormt een betrouwbare en betaalbare energievoorziening een voorwaarde voor een voorspoedige economische ontwikkeling. De CO₂-problematiek dwingt tot een zwaar accent op energiebesparing en een vorm van energievoorziening die met het milieu werkelijk rekening houdt. Het komend voorjaar zullen op basis van een gedegen analyse voorstellen op deze terreinen gedaan worden.

Voor het regionaal sociaal-economisch beleid zal de regering in het komend voorjaar de voornemens bekend maken voor de periode na 1990. Het gaat erom, via regionale structuurversterking de concurrentiepositie van Nederland in Europese context te verbeteren. In het eerste kwartaal van volgend jaar zal de staatssecretaris van Economische Zaken een nota aanbieden waarin het toeristisch beleid voor de jaren negentig wordt uiteengezet.

Mijnheer de voorzitter! Met betrekking tot het sociaal-economisch en budgettair beleid kiest de regering voor een aanpak, waarbij financiële en economische randvoorwaarden in evenwicht worden gebracht met een verbetering van de kwaliteit van de samenleving. Het economisch beleid zal worden gericht op versterking van de concurrentiepositie van de Nederlandse economie teneinde nieuwe investeringen en werkgelegenheid te bevorderen. Daarnaast is het een taak van de overheid, zorg te dragen voor een adequate sociale en

materiële infrastructuur en hoogwaardige collectieve voorzieningen. Het verder gezond maken van de overheidsfinanciën zal gepaard moeten gaan met de evenzo noodzakelijke vernieuwing en kwaliteitsverbetering van onze samenleving. Een randvoorwaarde bij het te voeren beleid is de afspraak om òn het financieringstekort te reduceren met jaarlijkse stappen van een 0,5 procentpunt naar 3¼% van het nationaal inkomen in 1994 òn een stijging van de collectieve lastendruk in de periode 1990-1994 te voorkomen. Naar de mate waarin het in te zetten beleid meer groei en werkgelegenheid genereert, wordt het draagvlak versterkt en wordt een hechter fundament gelegd voor de verdere gezondmaking van de overheidsfinanciën.

Het belang van nauwgezette beheersing van de begroting is algemeen bekend: het financieringstekort is nog te hoog en de voortgaande stijging van de staatsschuldquote moet worden omgebogen. Maar er is ook een andere kant: te zamen met de inspanningen op de overige beleidsterreinen moet worden voorkomen dat lasten die drukken op het milieu en op de concurrentiekracht van onze economie naar de toekomst worden verschoven. Deze overwegingen onderstrepen de betekenis van de budgetdiscipline van het verbeteren van de doeltreffendheid van de overheidsuitgaven.

Welnu, de regels van de budgetdiscipline zijn herbevestigd. De bedragen die in de Startbrief, die u inmiddels heeft bereikt, zijn opgenomen, zijn daarbij uitgangspunt. Op basis van de nieuwe begrotings- en meerjarcijfers zal de budgetdiscipline in de komende jaren op strikte wijze worden toegepast. Voor de behandeling van mee- en tegenvallers zijn ook duidelijke afspraken gemaakt.

Mijnheer de voorzitter! Bij het opstellen van de Startbrief werd het juist aangetreden kabinet al direct geconfronteerd met een moeilijke afweging. Om aan de gelijkwaardige inkomensontwikkeling bij verantwoorde contractloonstijging inhoud te geven, heeft het kabinet besloten, de ruimte voor het arbeidsvoorwaardenoverleg in de collectieve sector voor het jaar 1990 op 2,5% te brengen. Daar echter tegelijkertijd bleek dat mede hierdoor op basis van de huidige inzichten het financierings-

tekort voor 1990 boven die norm van 5,25% van het nationaal inkomen zou uitkomen, moest besloten worden in dat jaar een wat bescheidener begin te maken met enkele beleidsintensiveringen.

Nu is het weliswaar zo dat voor een aantal van deze intensiveringen zonder meer een zekere tijd van voorbereiding nodig is, zodat zij toch niet direct per 1 januari zouden kunnen ingaan, maar dat neemt niet weg dat hier toch sprake was van een moeilijke afweging. Voor een goed begrip zij vermeld dat de opwaartse bijstelling van de ruimte voor arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector op de rijksbegroting van volgend jaar 290 mln. bedraagt, terwijl met de gefaseerde doorvoering van enkele intensiveringen voor het jaar 1990 een besparing van de uitgaven van bijna 250 mln. gemoeid is. Deze cijfers moet men zien tegen de volgende achtergrond.

Bijgeengenenomen behelzen de voornemens van de regering ten opzichte van de ontwerp-begroting 1990 extra beleidsinspanningen van in totaal 2,2 mld., rijksbegrotingen en fondsen tezamen genomen. Dat is ongerekend verschuivingen en herschikkingen binnen de begroting. Het betreft hier onder meer de extra ruimte voor de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector, de verhoging van de uitkeringen zoals voorzien per 1 juli aanstaande, forse inspanningen op het punt van milieu en gezondheidszorg en een samenhangend pakket van maatregelen op het terrein van scholing, kinderopvang, activerend arbeidsmarktbeleid en in meer algemene zin het bevorderen van de kwaliteit van de samenleving.

De afweging die de regering in de Startbrief heeft moeten maken, laat twee punten van spanning zien. Het eerste punt betreft de spanning tussen gelijkwaardige inkomensontwikkeling en ruimte voor bestaand en nieuw beleid. De regering zal ernaar streven, in de komende jaren de zogenaamde koppeling zoveel mogelijk in samenhang te realiseren met andere prioriteiten. Daartoe is een beheerste loonkostenontwikkeling in de marktsector, ondersteund door een activerend arbeidsmarktbeleid, van het allergrootste belang. Het tweede punt van spanning betreft het financieringstekort van het Rijk, dat nog steeds veel te hoog is. Dit alles dwingt niet alleen scherp tot het stellen van prioriteiten, maar

betekent ook dat de regering zich alle moeite moet getroosten om de doelmatigheid van overheidsuitgaven te bevorderen.

Mijnheer de voorzitter! Wat de loon- en inkomstenbelasting betreft, wordt met de uitvoering van de operatie-Oort een stap gezet op weg naar een eenvoudiger en moderner stelsel. In vervolg hierop zal een commissie worden ingesteld die tot taak krijgt, advies uit te brengen ter verdere vereenvoudiging en verbreding van het draagvlak van de loon- en inkomstenbelasting en ter stroomlijning van de belasting op ondernemingswinst. De uit de voorstellen van de commissie resulterende opbrengsten in de loon- en inkomstenbelasting zullen worden aangewend ter verlaging van de tarieven en/of verlenging van de eerste schijf. Inkomenspolitieke en budgettaire neutraliteit geldt daarbij als uitgangspunt. De commissie zal worden verzocht, bij haar aanbevelingen rekening te houden met het regime van aftrekposten en het inkomensbegrip in de andere landen van de Europese Gemeenschap en om te onderzoeken of onderdelen daarvan een plaats verdienen in de Nederlandse wetgeving.

Binnen het kader van het milieubeleid past de besluitvorming ter zake van het reiskostenforfait. De budgettaire opbrengst van de aftopping van dit forfait wordt aangewend ten bate van degenen die gebruik maken van het openbaar vervoer en voor capaciteitsuitbreiding van het openbaar vervoer. Het huurwaardeforfait zal voor 1990 op 2,3% worden vastgesteld, onder gelijktijdige aanwending van de uit de extra verhoging resulterende opbrengst voor een verlaging van de overdrachtsbelasting op woningen. Heden bereikt de Kamer een nota waarin de uitgangspunten uiteengezet worden die tot dit percentage hebben geleid. Tevens is in die nota een voorstel opgenomen voor een aanpassingsmechanisme voor het forfait, zodat dit ook in de loop van de tijd op het juiste niveau zal blijven. Deze maatregelen dragen bij aan een ten aanzien van de woonlasten evenwichtige behandeling van burgers in de koopsector enerzijds en de huursector anderzijds.

Met het oog op de toekomstige harmonisatie van BTW-tarieven in de Europese Gemeenschap wordt, voor zover daarbij bij stabilisatie van de lastendruk ruimte ontstaat, een

verlaging van het algemene tarief nagestreefd. Gedacht wordt daarbij aan een verlaging met 1,5 procentpunt, mede in het belang van de gewenste matiging van de prijs- en loonkostenontwikkeling. Een afweging met andere vormen van fiscale lastenverlichting blijft overigens denkbaar.

De sector financiële dienstverlening verdient zorgvuldige aandacht. Het beleid zal in de komende jaren gericht zijn op de doelstelling, voorwaarden te scheppen waarin de Nederlandse financiële markten de uitdaging van allengs intensiever wordende internationale concurrentie volop aankunnen en waarbij Amsterdam zich als financieel centrum verder kan ontwikkelen.

De regering streeft naar stabiele internationale monetaire en financiële verhoudingen. Daarbij zal zij uitgaan van de centrale rol van multilaterale organisaties, zoals het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling, en de functie van de Club van Parijs daarin. Teneinde deze organisaties in staat te stellen hun centrale rol te continueren, zal de regering middelenaanvullingen, zoals een quotaverhoging voor het Internationaal Monetair Fonds, die op korte termijn noodzakelijk is, met kracht ondersteunen. Ten aanzien van de schuldenproblematiek waarmee een aantal ontwikkelingslanden wordt geconfronteerd, streeft de regering naar schuldvermindering. Zij zal zich daarbij richten op een aanpak die uitgaat van de verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen — de multilaterale instellingen, de geïndustrialiseerde landen, het particuliere bankwezen en de schuldenlanden zelf — een aanpak die recht doet aan de noodzaak de armste bevolkingsgroepen in de betrokken landen te beschermen.

Mijnheer de voorzitter! Nu wij vrijwel staan op de drempel van de jaren negentig en terugblikken tot het midden van de jaren tachtig, kunnen wij vaststellen dat thans zo'n 500.000 mensen meer dan toen een baan hebben. In internationaal verband behoort ons land wat de relatieve werkgelegenheidsgroei betreft tot de koplopers. Maar tegelijk is er reden tot bezorgdheid. Reden tot zorg is er omdat het aantal mensen dat op grond van werkloosheid of arbeidsongeschiktheid aan de kant moet blijven staan, nog veel en

veel te hoog is. Extra reden tot zorg geeft de onevenwichtige spreiding van die non-activiteit over beroeps-geschikte bevolking. Mensen die al enkele jaren werkloos zijn, hebben minder kans op een baan dan degenen die zich nu voor het eerst op de arbeidsmarkt melden. Maar ook onder de nieuwkomers op de arbeidsmarkt zijn er veel die minder dan evenredig profiteren van de verbeterde werkgelegenheidssituatie: werkzoekenden die afkomstig zijn uit etnische minderheden, gedeeltelijk arbeidsongeschikten en herintredende vrouwen. Deze ontwikkeling, deze situatie, moet worden gecorrigeerd. En daar is alleen zicht op bij een beheerste loonkostenontwikkeling en een activerend arbeidsmarktbeleid. Alleen zo kan de werkloosheid verder teruggedrongen worden en kan voorkomen worden dat door het verschijnsel van de langdurige werkloosheid bestaande achterstandssituaties en ongewenste scheidslijnen in de samenleving zich scherper gaan aftekenen. Beide beleidslijnen kunnen elkaar wederzijds versterken. Een beheerste loonkostenontwikkeling is onmisbaar voor de werkgelegenheid en versterkt daarmee ook de arbeidsmarktpositie van de doelgroepen van het activerend arbeidsmarktbeleid. Maar omgekeerd vergroot een activerend arbeidsmarktbeleid op zijn beurt het reële arbeidsaanbod en draagt het langs die weg bij tot vermindering van knelpunten op de arbeidsmarkt. Wat houdt het activerend arbeidsmarktbeleid concreet in? Allereerst veronderstelt het een maximale benutting van de beschikbare instrumenten, zoals heroriënterings-gesprekken, beroepsgerichte scholing en de daartoe kwalificerende voortrajecten, vrijstelling van werkgeverspremies bij het in dienst nemen van langdurig werklozen, subsidiëring van werkervaringsplaat-sen. Met betrekking tot de verlaging van de minimumloonkosten is reeds een wetsvoorstel aanhangig gemaakt, zodat spoedige invoering mogelijk is. Maar dat alles is niet voldoende. Aanvullende instrumen-ten moeten worden ingezet ten behoeve van de inschakeling van zeer moeilijk bemiddelbare langdurig werklozen, mensen afkomstig uit etnische minderheden, werkloze schoolverlaters, herintredende vrouwen en gedeeltelijk arbeidsonge-schikten; meer kinderopvang in het kader van een actief herintredingsbe-

leid; arbeidspools om de zeer moeilijk bemiddelbare langdurig werklozen uit hun maatschappelijk isolement te halen, opnieuw bij het arbeidsbestel te betrekken en zo veel mogelijk weer kansen te bieden op doorstroming naar functies op de reguliere arbeidsmarkt; een sluitend systeem van werkervaring en scholing voor werkloze jongeren, te beginnen met schoolverlaters tot 21 jaar; een actieplan ter voorkoming van voortijdig schoolverlaten; maatregelen om een halt toe te roepen aan het voortdurend toene-men van het beroep op de arbeidson-geschiktheidsregelingen. Bij de vormgeving van de laatstgenoemde instrumenten wil de regering een zwaar accent leggen op preventie. De ervaringen van de afgelopen jaren hebben ons geleerd hoe moeilijk het is om langdurig werklozen en arbeidsongeschikten weer in te schakelen bij het arbeidsproces. Voorkomen is ook hier beter dan genezen. De doelstelling is, te komen tot een situatie waarin het beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen in ieder geval niet meer toeneemt. Onlangs heeft een werkgroep van sociale partners en overheid in een interimrapport een groot aantal waardevolle aanbevelingen gedaan. Die hebben betrekking op maatregelen ter bevordering van de preventie van arbeidsongeschiktheid, waaron-der natuurlijk de arbeidsomstandig-heden, de vergroting van de financiële betrokkenheid van het bedrijfsle-ven bij de arbeidsongeschiktheidsre-gelingen en de reïntegratie van gedeeltelijk arbeidsongeschikten in het arbeidsproces. Al met al gaat het hier om een fors pakket van ingrij-pende maatregelen waarover de regering op korte termijn in overleg met de sociale partners een stand-punt zal bepalen.

Bij een beheerste loonkostenont-wikkeling en een op doelgroepen gericht activerend arbeidsmarktbe-leid streeft het kabinet naar een toename van de werkgelegenheid met gemiddeld zo'n 100.000 personen per jaar. Zeker, dit is een hoog gegrepen streefcijfer in het licht van de sterke afvlakking van de werkgelegenheidsgroei, zoals die nu in de prognoses verwacht wordt. De regering ziet deze doelstelling echter als een uitdaging. Voor de verwezen-lijking hiervan is natuurlijk essentieel, de steun waarop het beleid in de samenleving kan rekenen.

Op zeer korte termijn zal dan ook

overleg plaatsvinden met de sociale partners, waarbij gestreefd wordt naar een gezamenlijk beleidskader voor de komende jaren en naar een afstemming op hoofdlijnen van het door elk van de partijen te voeren beleid. Met het oog op de werkgele-genheid, goede collectieve voorzie-ningen en een gelijkwaardige inkomensontwikkeling is het van wezenlijk belang dat alle partijen — werknemers, werkgevers en overheid — ieder aan hun verantwoordelijk-heid inhoud geven.

Met het wetsvoorstel arbeidsvoor-ziening beoogt de rijksoverheid haar verantwoordelijkheid op het gebied van de arbeidsvoorziening te gaan delen met de sociale partners en de gemeenten. Hiermee wordt een nieuwe fase in het arbeidsmarktbe-leid ingeluid. De decentralisatie van het arbeidsmarktbeleid zal gestalte krijgen in de Regionale besturen arbeidsvoorziening, de RBA's. In die besturen zullen gemeenten samen met de sociale partners, op regionaal niveau adequate oplossingen moeten zoeken voor de arbeidsmarktproble-men. Het ligt voor de hand dat deze RBA's ook een bijzondere rol kunnen spelen bij de sociale vernieuwing voor zover het betrekking heeft op de arbeidsmarkt.

De bestrijding van de werkloosheid in de komende jaren, in samenhang met de wenselijkheid van kwaliteits-verbeteringen in milieu, infrastruc-tuur en voorzieningen, bepaalt mede de mogelijkheden voor de reële inkomensontwikkeling. Sociale partners zijn uiteraard primair zelf verantwoordelijk voor de realisatie van een beheerste loonkostenontwik-eling en daarbinnen een verant-woorde contractloonstijging. Beide, een beheerste loonkostenontwik-eling en een verantwoorde contract-loonstijging, zijn belangrijk voor de groei van de werkgelegenheid en voor een activerend arbeidsmarktbe-leid. Zo kan de verhouding van aantallen actieven en inactieven gunstig worden beïnvloed. Dit is zowel sociaal als economisch van belang: sociaal omdat meer mensen uitzicht krijgen op een baan; economisch omdat de grondslag voor de financiering van de aanpas-sing van de uitkeringen wordt vergroot. Dat is weer van belang voor een gelijkwaardigere ontwikkeling van lonen en uitkeringen.

De regering is in dit kader voorne-mens met een nieuw wetsvoorstel te komen inzake de aanpassingssyste-

matiek van minimumloon en sociale uitkeringen. Het voorgestane systeem komt neer op een koppeling aan de ontwikkeling van de contractlonen in het particuliere bedrijfsleven, met dien verstande dat de regering ervan uitgaat dat de beleidsinspanningen leiden tot een zodanige loonontwikkeling, dat de werkgelegenheids-groei van de afgelopen jaren kan worden bestendig. Alleen indien zich onverhoopt op enig moment een onverantwoorde ontwikkeling in de loonkosten en/of volumesfeer zou gaan aftekenen, kan van de koppeling worden afgeweken. Indien de regering het noodzakelijk zou oordelen af te wijken van de koppeling aan de ontwikkeling van de contractlonen, zal hierover advies gevraagd worden aan de Sociaal-economische raad.

De regering acht het in dit verband van groot belang te zoeken naar waarborgen om die verantwoorde loonontwikkeling veilig te stellen. In het overleg met de organisaties van werkgevers en werknemers zal dit punt dan ook hoog op de agenda staan. Over enkele elementen van de aanpassings-systeematiek zelf zal binnenkort nader gericht advies worden gevraagd aan de Sociaal-economische raad.

Volgend jaar zal voor de sociale uitkeringen en het minimumloon in afwachting van nieuwe wetgeving per 1 januari aanstaande indexering plaatsvinden op basis van de Wet aanpassingsmechanismen. Voor 1990 als geheel betekent het voorgaande dat de uitkeringen en het bruto minimumloon per 1 januari 1990 en per 1 juli volgend jaar verhoogd worden met respectievelijk circa 1% en 1,4%.

Daarnaast wordt in 1990 de kinderbijslag met f 85 per jaar voor het eerste kind verhoogd. Het "specialistengeeltje" en de "medicijnknaak" worden afgeschaft en ondergebracht in de nominale ziekenfondspremie, waardoor de lasten meer worden gespreid. Ook het uitstel van de intering op de overschotten in de sociale fondsen leidt volgend jaar tot een evenwichtiger koopkrachtbeeld. Voorts wordt de vermogenspositie van het WAO-fonds in lijn gebracht met de overige centrale fondsen. Ten slotte werden reeds vermeld de voornemens ter zake van reiskosten- en huurwaardeforfait. Al met al zullen door deze maatregelen de verschillen in koopkracht tussen minima en

middeninkomens in vergelijking tot de Miljoenennota verkleind worden, zodat nu van een gelijkwaardigere inkomensontwikkeling gesproken kan worden.

In de jaren na 1990 is dit eveneens het geval. De jaarlijkse verhogingen van de sociale uitkeringen en het bruto minimumloon alsmede de verhoging van de kinderbijslag maken een positieve en evenwichtige koopkrachtontwikkeling voor alle inkomensgroepen mogelijk. Dat deze koopkrachttoename niet uitbundig kan zijn, is het gevolg van de broodnodige werkgelegenheids-groei, die nu eenmaal om een beheerste loonkostenontwikkeling vraagt, en van de noodzaak van goede collectieve voorzieningen en een adequate infrastructuur.

Om de emancipatie daadwerkelijk in de praktijk te realiseren, is in de komende jaren een krachtige voortzetting van het beleid vereist. De infrastructuur voor de coördinatie, vernieuwing en integratie wordt versterkt, onder andere via het opstellen van een taakstellend beleidsprogram, gericht op de verdere ontwikkeling van specifiek en geïntegreerd emancipatiebeleid bij alle ministeries. In dit program zullen per ministerie de speerpunten van het beleid worden opgenomen en zullen afspraken worden gemaakt over rapportage omtrent de uitvoering. De eind oktober 1989 ingediende nota Emancipatie ondersteuningsbeleid zal met voortvarendheid worden uitgevoerd. Belangrijke belemmeringen voor het verminderen van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen vormen gevestigde traditionele beelden en opvattingen over mannen en vrouwen. Aandacht moet worden gegeven aan het zichtbaar maken hiervan en aan het vervangen van vooroordelen en stereotypen door reële en meer eigentijdse alternatieven.

Ter doorbreking van de perspectiefloze situatie van vele alleenstaande ouders in de bijstand zal een actieve benadering, gericht op arbeidsparticipatie, worden ingezet. In verband met de relatief hoge werkloosheid van vrouwen, de nog bestaande scheiding tussen mannen en vrouwen in opleidingsrichting, beroepen en functies en in verband met de traag verlopende herverdeling van betaalde arbeid, zal in het beleid prioriteit worden gegeven aan maatregelen ter doorbreking van beroepensegregatie, aan vervolgbe-

leid inzake positieve actie en aan verruiming van mogelijkheden voor zowel mannen als vrouwen om betaald werk en verzorgende taken te combineren. Het beleid gericht op de voorbereiding van meisjes en jongens zal worden voortgezet. De kinderopvangcapaciteit zal in de komende vier jaar worden uitgebreid. Via een rijksbijdrageregeling komt hiervoor geleidelijk bijna 300 mln. per jaar beschikbaar. Ook in ruimere zin, bij voorbeeld op cultureel terrein, zal voortgegaan worden met het emancipatiebeleid.

Mede in het licht van de internationale regelgeving zal de problematiek van de gelijke behandeling in de sociale zekerheid de aandacht blijven vragen. Het voornemen bestaat om over bepaalde aspecten hiervan een adviesaanvraag te zenden aan de Sociaal-economische raad, de Emancipatieraad en de Sociale verzekeringsraad. Met betrekking tot gelijke behandeling van vrouwen en mannen in de wettelijke nabestaandenverzekering wil de regering zo spoedig mogelijk tot een nieuwe wettelijke regeling komen.

De discussie met de Kamer over de verzelfstandiging van uitkeringsrechten is als gevolg van de politieke ontwikkelingen niet afgerond. De regering heeft het voornemen, op korte termijn voorstellen te doen over de wijze waarop deze discussie naar haar oordeel moet worden voortgezet.

Voor de verhoging van de kinderbijslag is in beginsel een bedrag oplopend tot 500 mln. uitgetrokken. De aanwending hiervan zal met name worden gericht op de verhoging van de kinderbijslag voor het eerste kind. Dit is voor het eerst aan de orde bij de zojuist genoemde verhoging van de kinderbijslag per 1 januari 1990.

Zoals gezegd, wil de regering prioriteit geven aan een geïntegreerd jongerenbeleid, dat het ontstaan van werkloosheid onder jongeren bij de bron bestrijdt. In dat beleid zal gestreefd worden naar een sluitende aanpak. Eén element van deze geïntegreerde benadering is neergelegd in het voorstel voor een Jeugdwerkgarantiewet, dat door het vorige kabinet aan de Kamer is aangeboden. Dit voorstel behoeft evenwel op een aantal punten aanpassing, zoals met name de omschrijving van de doelgroep en de gefaseerde invoering. De nota van wijziging zal u daartoe op zeer korte termijn worden aangeboden.

Naast de inspanningen die gemeenten zullen leveren in het kader van de Jeugdwerkgarantiewet, is een wezenlijke inbreng en betrokkenheid van sociale partners onontbeerlijk. Het gaat daarbij niet alleen om het bieden van werkervaring en scholing, maar ook om het bieden van doorstroommogelijkheden van jongeren vanuit scholings- en werkervaringsplaatsen naar reguliere banen in de marktsector en de collectieve sector. Over deze inzet en betrokkenheid van sociale partners vanwege de arbeidsvoorziening zal op korte termijn nader overleg plaatsvinden.

De gezamenlijke inspanning van overheid, zowel centraal als lokaal, en sociale partners moet het mogelijk maken, structureel een aanbod van in totaal 45.000 werkervarings- en scholingsplaatsen te realiseren. De geïntegreerde aanpak van de arbeidsmarktpositie van jongeren dient een aantal gevolgen te hebben voor het systeem van jongerenuitkeringen. Op korte termijn zullen de Kamer daarover nadere voorstellen bereiken.

Mijnheer de voorzitter! De regering streeft een herinrichting van de Algemene Bijstandswet na. Doel daarbij is het vergroten van de effectiviteit van de bijstandsverlening door meer ruimte te scheppen voor de verantwoordelijkheid die toekomt aan de gemeenten. Een belangrijk element is de op maat gesneden financiële hulp aan diegenen die door bijzondere omstandigheden met noodzakelijke extra uitgaven worden geconfronteerd. De verantwoordelijkheden in het kader van deze bijzondere bijstandsverlening kunnen het beste op gemeentelijk niveau worden gerealiseerd. Dit vraagt een eenvoudige regelgeving, alsmede nieuwe vormen voor de bestuurlijke en financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten. Op deze manier kan de herinrichting een bijdrage leveren aan het proces van sociale vernieuwing en decentralisatie. In het voorjaar zal dan ook een voorontwerp van een geheel nieuwe Algemene Bijstandswet worden gepubliceerd en voor advies worden voorgelegd aan de SER. Aangaande decentralisatie van de bijzondere bijstandsverlening zullen, vooruitlopend op deze totale herinrichting van de Algemene Bijstandswet, reeds in 1990 voorstellen aan u worden voorgelegd. Daarbij gaat het om een bedrag, oplopend tot 100 mln. per jaar. Aangaande de

beoogde vernieuwing van het bijstandsbeleid zal uiteraard worden gestreefd naar goede afspraken met de gemeenten.

Volkshuisvesting

Het volkshuisvestingsbeleid blijft in de komende regeringsperiode gericht op het voorzien in de woningbehoefte en in voldoende kwaliteit van de woningvoorraad, met name ten behoeve van diegenen, die op eigen kracht niet of onvoldoende in de behoefte aan huisvesting kunnen voorzien.

De decentralisatie naar gemeenten en provincies en de verzelfstandiging van de positie van woningcorporaties worden voortgezet. Daarbij wordt gestreefd naar de introductie, met ingang van 1992, van totaalbudgetten voor jaarlijkse bijdragen voor sociale huur- en koopwoningen en de hoog-niveaurenovaties. Gemeenten krijgen dus een keuzevrijheid.

Voor de begrotingsbehandeling wordt u een notitie aangeboden over de keuze bij de objectsubsidie tussen een genormeerd dynamisch kostprijsstelsel en de netto-contante-waarde-methodiek. De keuze — het is aan de insiders bekend — is zowel van belang voor een nadere uitwerking van de decentralisatie- en verzelfstandigingsvoorstellen als voor de wijze, waarop wordt omgegaan met toekomstige verplichtingen.

Mijnheer de voorzitter! Voor 1990 en 1991 wordt de trendmatige huurstijging op 3% vastgesteld. Vanaf 1992 zal zij worden vastgesteld op basis van de kosten- en inkomensontwikkelingen en de gewenste verschuiving van object-naar subjectsubsidies. In het kader van de begrotingsvoorbereiding 1992 wordt met behulp van de inzichten van dat moment hierover nader besloten. De individuele huursubsidie neemt als gevolg van de geleidelijke verschuiving van object-naar subjectsubsidie voor de lagere en laagste inkomens geleidelijk in betekenis toe. Voorts spelen daarbij demografische en sociaal-economische ontwikkelingen een belangrijke rol. Vanaf 1990 worden extra gelden beschikbaar gesteld, oplopend tot 100 mln. in 1994, om daarmee het koopkrachteffect van de huurstijging voor lage inkomens, waaronder met name die van bejaarden, te mitigeren. Hiertoef worden u binnenkort nadere

maatregelen voorgelegd, met het oog op effectuering nog per 1 juli 1990.

In de eerste helft van 1990 wordt bezien of het mogelijk is, op een doeltreffende wijze meer evenwicht te brengen in de relatie inkomen, kwaliteit en huur, waarbij het te kiezen instrumentarium beoordeeld zal worden op de effecten voor de bevolking in buurten en wijken, zoals die is samengesteld. Belangrijk uitgangspunt hierbij zal zijn een optimaal gebruik van de bestaande relatief goedkope woningvoorraad. Teneinde een spoedige behandeling van de nota Volkshuisvesting in de jaren negentig mogelijk te maken, zal u tijdig voor de behandeling van de begroting een brief bereiken, waarin de hiervoor genoemde voornemens in relatie tot de nota worden uiteengezet.

Ten slotte zal voor 1992 via een breed opgezette evaluatie het toekomstig stadsvernieuwingsbeleid worden geformuleerd. De resultaten die tot nu toe zijn bereikt en de ervaringen met de gedecentraliseerde opzet van de stadsvernieuwing, kunnen daarbij zeer van nut zijn. Het accent op sociale vernieuwing wordt mede gestalte gegeven in het stadsvernieuwingsbeleid. Stadsvernieuwing is immers een integraal proces van vernieuwing, waarin naast het fysieke herstel van de steden de niet-fysieke elementen een belangrijke rol spelen.

Milieubeleid en ruimtelijke ordening

Het milieubeleid zal als een der hoofdpijlers van het regeringsbeleid concreet gestalte moeten krijgen. Hoofddoelstelling daarbij is dat binnen één generatie de wijze van produceren en consumeren zal moeten voldoen aan voorwaarden van duurzame ontwikkeling; doorschuiven naar volgende generaties is niet langer verantwoord.

Ten opzichte van de huidige situatie betekent dit een trendbreuk, die slechts met verstrekkende maatregelen zal kunnen worden bereikt. Overheid, bedrijfsleven en burgers zullen ieder een aanzienlijke bijdrage moeten leveren. Daarbij zullen soms pijnlijke ingrepen onvermijdelijk zijn. De brede erkenning van de noodzaak van een stringent milieubeleid biedt echter de mogelijkheid de nodige voorstellen te doen. Inzet van alle beschikbare

instrumenten zal daarbij onontbeerlijk zijn. Zowel stringente wet- en regelgeving als een nauwgezette handhaving daarvan als inzet van het financieel instrumentarium zal ertoe moeten bijdragen, de geformuleerde doelstellingen metterdaad te realiseren. Daarbij zal rekening moeten worden gehouden met de grens van de stabilisatie van de collectieve lasten en met de beperkte marge door grenseffecten en Europese harmonisatie op fiscaal terrein.

Milieubeleid als een van de hoofdpijlers van het regeringsbeleid heeft vergaande consequenties voor afwegingen op velerlei beleidsterrein. Vooreerst zullen de eisen van milieubeleid in beginsel evenwaardig zijn aan die welke voortvloeien uit de beide andere hoofdpijlers van beleid. Maar daarnaast zal de regering zich bij al haar beleidsvoornemens rekenschap moeten geven van de mogelijke effecten die deze op een duurzame ontwikkeling kunnen hebben, en deze in de besluitvorming over die voornemens mee laten wegen.

Tegen de achtergrond van dit beleidskader zullen het Nationaal milieubeleidsplan en de Vierde nota over de ruimtelijke ordening opnieuw worden gezien en waar nodig moeten worden aangevuld.

Over voornemens met te verwachten belangrijke gevolgen voor het milieu zal, meer dan tot nu toe het geval was, bespreking plaatsvinden in de daarvoor reeds bestaande onderraad van de ministerraad, de Raad voor ruimtelijke ordening en milieubeheer. Hiertoe zal de werkwijze van deze onderraad en van de bijbehorende ambtelijke voorportalen worden aangepast.

Zoals gezegd, draagt een belangrijk deel van de milieuproblemen waarvoor wij ons gesteld zien, een internationaal karakter. Er zal dan ook in internationaal kader voortgegaan worden met het bevorderen van een krachtig milieubeleid, in het bijzonder in Europees verband.

In het voorjaar van 1990 zal u een supplement worden voorgelegd, het zogenaamde NMP-plus. Dit is een supplement op het Nationaal milieubeleidsplan. Daarin zal worden ingegaan op de ontvangen reacties op het reeds uitgebrachte Nationaal milieubeleidsplan en daarin zullen de navolgende intensiveringen worden opgenomen.

Ten eerste een beleidsintensivering

in het bijzonder gericht op de terugdringing van kooldioxyde en verzurende emissies. Beleidsintensivering inzake de CO₂-reductie heeft als doel, CO₂ in eigen land zo spoedig mogelijk jaarlijks met ongeveer 2% terug te dringen. Uitgangspunt daarbij is, dat alle sectoren met verbrandingsprocessen bijdragen aan de CO₂-reductie, in de volgorde energievoorziening, elektriciteitssector, verkeer en vervoer met verbrandingsmotoren en, ten slotte, de afvalstoffen, waarbij de instrumenten preventie en hergebruik benut kunnen worden. Al met al zijn drastische maatregelen noodzakelijk.

Na een zo beperkt mogelijk te houden periode van voorbereiding zal een aanpassing van het energieverbruik, exclusief de sector verkeer en vervoer en het non-energetisch verbruik, worden nagestreefd waarmee in een periode van vier jaar een CO₂-reductie van circa 6% ten opzichte van het ongewijzigd beleid, zoals dat er was voor het NMP, kan worden gerealiseerd. De sector verkeer en vervoer, voor plusminus 1,5%, en de afvalstoffensector, voor plusminus 1%, zullen het resterende deel moeten realiseren, teneinde 8 procentpunten CO₂-reductie te bereiken. Ter financiering van deze beleidsintensivering zal een CO₂-heffing worden ingevoerd, welke voorlopig met ingang van 1990 op 150 mln. per jaar is gesteld. Deze 150 mln. wordt in 1990 besteed aan bestrijdingsmaatregelen verzuring voor 40 mln., aan energiebesparing 60 mln. en bevordering van openbaar vervoer 50 mln. Voor deze maatregelen zullen uit de algemene middelen in de jaren na 1990 gelden beschikbaar worden gesteld, die het inclusief de CO₂-heffing mogelijk maken in 1994 100 mln. te besteden aan bestrijdingsmaatregelen verzuring, 100 mln. aan energiebesparing en 100 mln. aan bevordering openbaar vervoer.

Ten tweede wordt in het NMP-plus een beleidsintensivering aangegeven ten behoeve van de bescherming en ontwikkeling van de natuur.

Ten derde wordt in het NMP-plus ingegaan op de beheersing van de gehele afvalketen, in het bijzonder door preventie en hergebruik alsmede op een gericht producten-beleid.

Ten vierde een beleidsintensivering ten aanzien van de sanering van bodems en waterbodems. Hiervoor

wordt oplopend tot 125 mln. per jaar extra gereserveerd, die voor 75 mln. ten goede zal komen aan bodemsanering, voor 40 mln. aan sanering van rijkswaterbodems en overige kosten, voortvloeiend uit de Derde nota waterhuishouding en voor 10 mln. aan sanering van waterbodems van regionale wateren.

Ten vijfde wordt aangegeven, of respectievelijk hoe de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne kan worden omgebouwd en uitgebreid tot een algemene milieukaderwet, zonder de doelmatigheid en de flexibiliteit van het beleid aan te tasten, en hoe de inzet van het instrumentarium wordt aangepast door middel van duidelijke normerende, bindende met sanctiemogelijkheden toegeruste regelgeving, door adequate handhaving en door het instrument van de regulerende heffing. Voor de apparaatskosten in verband met de handhaving zullen extra middelen ter grootte van 25 mln. gereserveerd worden, mede ook om achterstanden bij de provincies in te lopen.

Ten zesde wordt in het NMP-plus beschreven, hoe een nadere integratie van de milieu-aspecten van de Vierde nota ruimtelijke ordening, de structuurnota Landbouw, het Natuurbeleidsplan, de Derde nota waterhuishouding, het structuurschema Verkeer en vervoer met het NMP-plus tot stand komt.

Ten zevende zal worden aangegeven, hoe in het energiebeleid een zwaarder accent op besparing ondersteund kan worden door een jaarlijks aan het parlement uit te brengen energiebesparingsplan.

Tot zover de zeven punten die in het NMP-plus zullen worden behandeld. Om nu vertraging in de uitvoering van het milieubeleid zoveel mogelijk te voorkomen, zal nog dit kalenderjaar u een afzonderlijke notitie bereiken, waarin die maatregelen uit het NMP vermeld zijn, welke op korte termijn in uitvoering worden genomen. Daartoe worden de reeds voor 1990 in het NMP vermelde bedragen via nota's van wijziging op de ontwerp-begrotingen 1990 opgenomen en daarin worden de intensiveringen van het beleid voor 1990 verwerkt.

De Vierde nota over de ruimtelijke ordening past in het streven van de regering om de concurrentiepositie van ons land in een zich verenigend Europa te versterken. Het beleid ten aanzien van de hoofdtransportassen,

het ontwikkelen van een beperkt aantal stedelijke knooppunten en van een grootstedelijk vestigingsmilieu in de Randstad levert daaraan een wezenlijke bijdrage. De meer centrale positie van het milieu in het beleid noopt intussen wel tot een nadere bezinning op het beleid, zoals neergelegd in de Vierde nota. Op korte termijn zullen de resultaten van deze herbezinning aan u worden voorgelegd. Reeds thans kan daarover worden opgemerkt, dat in samenhang met het NMP-plus prioriteit zal worden gegeven aan:

- de ruimtelijke maatregelen, gericht op het terugdringen van de groei van de automobiliteit;
- het gebiedsgericht ruimtelijk en milieubeleid, dat vooral voor de omgeving van Schiphol, de Peel en de Gelderse Vallei urgent is;
- de inzet van het ruimtelijke-orderingsinstrumentarium voor het milieubeleid.

Verkeer en Waterstaat

Mijnheer de voorzitter! Als het om verkeer en vervoer gaat, constateren wij een omslag in het denken, maar deze gaat gepaard met een tegengestelde praktijk. Anders gezegd: iedereen is ervan overtuigd dat het autogebruik fors moet worden beperkt, maar tegelijkertijd meten wij een groei van ongeveer 7% per jaar. Velen van ons vinden dat anderen maar eens wat vaker van het openbaar vervoer gebruik moeten maken. Het is geleidelijk aan wel duidelijk dat het zo niet door kan gaan en dat de trend dus om moet. De situatie vraagt om maatregelen die ook feitelijk tot een andere vervoerskeuze leiden. In de definitieve beslissing over het tweede structuurschema Verkeer en vervoer zal blijken hoe de regering een ambitieus milieubeleid wil combineren met het behoud van de Nederlandse positie in het internationale vervoer. Dit totaalpakket komt volgend voorjaar. Men kan erop rekenen dat daarin niet alleen het openbaar vervoer de aandacht krijgt die het verdient, maar ook dat fietsen en carpoolen metterdaad gestimuleerd zullen worden. Het gezamenlijk gebruik van de auto, het carpoolen, kan een belangrijke oplossing bieden daar waar het openbaar vervoer geen toereikend alternatief biedt.

Vooruitlopend op de regeringsbeslissing over het structuurschema is besloten — ik zei het reeds — het

reiskostenforfait te maximaleren, dus geen aftrek voor boven de 30 km en een dienovereenkomstige aanpassing van de zgn. autokostenfictie. Werkgevers kunnen het personeel straks natuurlijk wel belastingvrij openbaar vervoer of bedrijfsvervoer aanbieden. De gewijzigde fiscale situatie en de aanwending van de zo beschikbaar komende middelen ten bate van degenen die gebruik maken van het openbaar vervoer en voor capaciteitsuitbreiding van dat openbaar vervoer, vormen te zamen een eerste stap naar minder files en minder CO₂-belasting.

Natuurlijk is er meer te doen, zoals de maximumsnelheid. Bij dit vraagstuk gaat het echter nu allereerst om de handhaving. Daarin moet verbetering komen. Pas als daarmee resultaten worden geboekt, kan de gewenste aanpassing van de maximumsnelheid worden overwogen.

Een reductie van het autoverkeer zal voor een goed deel via het prijsmechanisme tot stand moeten komen. De betrekkelijk lage prijs werkt de mobiliteit nu sterk in de hand. Daarom wordt ook verder gegaan met de voorbereiding van het rekeningrijden. Daarmee kan men de prijs van autokilometers per locatie en naar gelang het uur van de dag doen variëren. In elk geval zal het openbaar vervoer in de toekomst bij prijsvergelijkingen beter uit de bus moeten komen.

In een klein land met open grenzen kan men de mobiliteit overigens slechts in beperkte mate via de prijs beïnvloeden. Daarom zal de regering in Brussel naar medestanders zoeken voor een verdergaande variabelisatie van de autokosten.

Hoewel de regering de positie van het goederenvervoer en het zakelijk verkeer zoveel mogelijk wil ontzien, dient ook de omvang van het zakelijk verkeer niet als een vast gegeven te worden aanvaard. Ook in een onderneming behoeven kostenbesef en milieubesef op het punt van het autogebruik de resultaten niet per definitie te drukken.

In verband met het aanscherpen van het milieubeleid wordt het wegenprogramma nog eens op zijn doelstellingen getoetst. De overeengekomen creatie van een infrastructuurfonds dat weg, water en rail zal omvatten, zal het ook eenvoudiger maken een integraal beleid gestalte te geven. Daarbij zal, zonder de erkende belangen van het wegver-

voer te kort te doen, een extra accent gelegd worden op de promotie van water en rail. Het besluit tot versnelde uitvoering van het programma Rail 21 van de Nederlandse Spoorwegen is daarvan een voorbeeld.

Bij het openbaar vervoer krijgt de samenhang de komende jaren extra aandacht. Men dient de problemen immers vooral per regio in hun totaliteit te bezien. De vervoersbedrijven moeten de zaken in het belang van de reizigers gezamenlijk aanpakken. De aansluitingen moeten zo goed zijn als het maar kan; lange wachttijden geven het openbaar vervoer nu immers een slechte reputatie!

De regering zal onverkort vasthouden aan een andere randvoorwaarde van een behoorlijk verkeersbeleid, namelijk de veiligheid. Zij handhaaft de taakstelling die het aantal doden en gewonden in 2000 vergeleken met 1985 met een kwart moet reduceren. Dit zal niet eenvoudig zijn. Na een jarenlange daling loopt het aantal slachtoffers dit jaar weer enigszins op. Dit betekent dat alle betrokken partijen hun activiteiten moeten opvoeren. Het ontbreekt hierbij overigens niet aan aanknopingspunten. Een activiteit waarvan men goede verwachtingen mag hebben, is een herinrichting van dichtbebouwde gebieden tot 30 km/uur-zones. Men beschermt zo de kwetsbaarste verkeersdeelnemers op plaatsen waar automobilisten uiterste behoedzaamheid past. De minister van Verkeer en Waterstaat wil deze structurele beveiliging van woongebieden stimuleren waar zij kan. Ook voor vele van deze activiteiten geldt echter dat zij staan of vallen met de effectiviteit van de handhaving.

Op de interne markt moet elk land straks zijn sterkste troeven op tafel kunnen brengen. Voor Nederland behoren vervoer en distributie tot die categorie. De regering zal daarom in eigen land de vervoerswereld de faciliteiten verschaffen die zij behoeft en in Brussel op volledige liberalisatie van de vervoersmarkt mikken. Waar harmonisatie nodig is om van eerlijke concurrentie te kunnen spreken, is deze alleszins aanvaardbaar. De regering zal zich echter verzetten tegen harmonisatie louter als argument voor uitstel van liberalisatie. Ook zal zij eenzijdige acties, zoals de Duitse plannen voor een Strassenbenutzungsgebühr, krachtig bestrijden.

Bij de investeringen in de infra-

structuur zal de strategische betekenis ervan voor Nederland als distributieland van doorslaggevend belang zijn. De bereikbaarheid van onze grote havens, tegenwoordig wel mainports genoemd, behoudt een centrale plaats in het beleid. Ten behoeve van versnelling van investeringen wordt thans bestudeerd hoe de Nederlandse Spoorwegen 200 mln. extra per jaar gedurende drie jaar kunnen lenen onder gelijktijdige inpassing van de bijbehorende rentelasten in de beschikbare financiële ruimte. De regering zal met alle partijen aan tafel zorgvuldig nagaan hoe wij de formidabele betekenis van Schiphol ook in de toekomst kunnen verzoenen met een duurzaam milieubeleid. De regering vindt verder dat Nederland een aansluiting moet krijgen op een Europees net van hoge-snelheidstreinen. Zij zal het nodige doen om dat op aanvaardbare condities tot stand te brengen.

De regering verwacht in het voorjaar van 1990 te kunnen vaststellen hoe men het best een eind kan maken aan de erosie van de Noordzeekust. De verhoging van de rivierdijken zal rond de eeuwwisseling voltooid zijn.

De intensivering van het milieubeleid als geheel geldt, zoals is gezegd, ook voor het waterbeleid. Met het nieuwe beleid dat in de Derde nota over de waterhuishouding is voorgesteld, zou tijdens deze regeringsperiode een geleidelijk tot 700 mln. op jaarbasis oplopend bedrag gemoed zijn. Voorgesteld wordt, hieraan in totaal voor sanering van de waterbodems 125 mln. toe te voegen. Terwijl men doende is, enkele van de meest vervuilde locaties op te ruimen, begint in 1990 nader onderzoek naar andere sterk vervuilde bodems in rijkswateren. In de loop van het volgende jaar komt ook de milieu-effectrapportage over de berging van baggerspecie beschikbaar. Tevens kan men een voorstel tegemoet zien om de waterbodems onder de Wet bodemsanering te brengen.

De regering zal de afspraken over de sanering van de Rijn volledig nakomen. Zij interpreteert 50% reductie als minstens 50% reductie en zal met die gezindheid aan het jaarlijkse ministersoverleg deelnemen. Aan de lijst met schadelijke stoffen waartegen het Rijn-actieprogramma bij uitstek gericht is, zullen

binnenkort 17 stoffen worden toegevoegd.

Is de sanering van de Rijn van betekenis voor de kwaliteit van de Noordzee, de regering zal ook rechtstreeks alles op alles zetten om de Noordzee snel schoner te krijgen door maatregelen in eigen land en door overtreders buitengaats effectiever aan te pakken. Het frustrerende gegeven dat overtreders van maritieme milieuwetten zelden vervolgd kunnen worden, prikkelt ons om elke kans op verbetering te benutten. Op het programma staan een intensievere surveillance, het vereenvoudigen van de bewijslast en het bereiken van een doeltreffender vervolging. Op de in maart in Den Haag te houden ministersconferentie over de Noordzee zal ons land het initiatief nemen om een exclusieve economische zone te doen instellen. De handhaving van de internationale milieuwetten zal met zo'n initiatief zeer gediend zijn.

Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Mijnheer de voorzitter! Op het gebied van het natuurbeheer zijn de komende jaren grote inspanningen noodzakelijk. Zo zal een aanzet gegeven moeten worden tot het realiseren van de in het Natuurbeleidsplan opgenomen Ecologische hoofdstructuur, dit mede ten behoeve van het welbevinden van de mens.

Met betrekking tot het dit voorjaar uitgebrachte Natuurbeleidsplan en de Landbouwstructuurnota zijn inmiddels de uitgebrachte adviezen ontvangen. Bij het hierop te bepalen regeringsstandpunt zullen de in het kader van het "NMP-plus" voorgenomen milieu-intensiveringen worden meegenomen.

In dit kader zal ook de tweede fase van de Relatienota — 100.000 ha — in uitvoering worden genomen. Daarnaast zal een begin gemaakt worden met de aankoop en inrichting van 50.000 ha ten behoeve van natuurontwikkeling. Van groot belang is ook de inzet van het landinrichtingsinstrumentarium. Juist met het oog hierop zullen in het landinrichtingsbeleid accentverschuivingen worden aangebracht.

Onze land- en tuinbouw wordt geconfronteerd met de noodzaak tot belangrijke aanpassingen. Deze vloeien voort uit de milieudoelstellingen, zoals die geformuleerd zijn in de

structuurnota Landbouw, maar daarnaast zal het meer marktgeoriënteerde Europese landbouwbeleid moeten worden voortgezet. Dit vooral ook tegen de achtergrond van de huidige zogenoemde GATT-onderhandelingen.

Mede door het meer marktgeoriënteerde Europese landbouwbeleid staan de inkomens in de akkerbouw onder druk. Een herstructurering is noodzakelijk, teneinde tot een gezonde sector te komen. Tegen deze achtergrond is voor de akkerbouw, naast de voor de gehele land- en tuinbouw geldende sociale en structuurverbeteringsregelingen, een aantal specifieke maatregelen voorzien, zoals de bijzondere beëindigingsregeling voor akkerbouwers en de toepassing van de Europese regeling voor directe inkomenssteun.

Mijnheer de voorzitter! Door de in de structuurnota Landbouw voorziene geleidelijke aanscherping van de bemestingsnormen, mede in relatie met de problematiek van de met fosfaat verzadigde gronden, is de realisatie van voldoende mestverwerkingscapaciteit van groot belang. Op het bedrijfsniveau zullen dan ook aanzienlijke investeringen noodzakelijk zijn. Tegen deze achtergrond is de mogelijkheid van bedrijfsontwikkeling van belang. Een aangepaste verplaatsingsregeling dient hiertoe mogelijkheden te scheppen. Uitgangspunt hierbij is echter dat dit niet leidt tot vergroting van de mestproductie.

In brede kring is thans als uitgangspunt aanvaard dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen substantieel moet worden teruggedrongen. Daartoe is de introductie van nieuwe teeltsystemen en nieuwe technieken noodzakelijk. Dit betekent voor agrarische ondernemers een ingrijpende omschakeling van de bedrijfsvoering en zal van deze sector grote financiële inspanningen vergen. Het handhaven van een verantwoord aanbod van gewasbeschermingsmiddelen voor de landbouw is noodzakelijk, opdat de rentabiliteit van de sector als geheel in stand blijft. Het op te stellen Meerjarenplan gewasbescherming zal hiervoor het kader bieden.

Al met al, mijnheer de voorzitter, heeft onze agrarische sector het niet gemakkelijk. Toch moet het mogelijk zijn door samenwerking en ondernemerszin de problemen het hoofd te bieden. De regering zal het hare daaraan bijdragen.

De ontwikkelingen in de landbouw zullen de komende jaren in sterke mate worden beïnvloed door de ontwikkelingen in de biotechnologie. Het is dan ook van groot belang, daarbij tijdig juiste afwegingen te kunnen maken in relatie met de consequenties voor de natuur, gezondheid en welzijn van dieren en ethische aspecten. In lijn hiermee zullen in een aparte wet de bepalingen omtrent genetische manipulatie bij dieren worden ondergebracht; deze wet zal uitgaan van een "neen, tenzij".

Het wetsvoorstel voor een Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, dat bij u in behandeling is, zal aangevuld worden met een preventieve toetsing voor huisvestingssystemen voor die gevallen waarin algemene regels voor de huisvesting te kort schieten.

Een beleidsnotitie Openlucht recreatie zal uitgebracht worden. In deze notitie zal vorm worden gegeven aan het te voeren recreatiebeleid in de jaren negentig. De aandacht zal, in samenhang met de nota Toeristisch beleid in de jaren negentig, vooral gericht zijn op kwaliteit en diversiteit van het recreatieve aanbod in de verstedelijkte gebieden en de recreatief-toeristische kerngebieden.

In de visserij is nog steeds sprake van een aanzienlijk spanningsveld tussen de aan Nederland toegewezen vangstrechten en de vangstcapaciteit van de vloot. Het beleid gericht op reductie van de overcapaciteit wordt derhalve met kracht voortgezet.

De voorzitter: Het lijkt mij verstandig, de vergadering thans te onderbreken en te schorsen tot kwart voor twee.

De vergadering wordt van 12.52 uur tot 13.45 uur geschorst.

De voorzitter: De vergadering is heropend. Het woord is aan de minister-president om de regeringsverklaring te vervolgen.

Onderwijs en Wetenschappen

Minister Lubbers: Mijnheer de voorzitter! De rol van de overheid in het tot stand brengen of bevorderen van het onderwijs dat onze samenleving behoeft, ligt enerzijds daar waar de vruchten van het onderwijs voor de samenleving veruit het individuele voordeel van onderwijs overstijgen en anderzijds in de doorslaggevende

Minister-president Lubbers legt de Regeringsverklaring af

betekenis van onderwijs om iedereen, ongeacht zijn of haar afkomst, gelijke startkansen in de samenleving te bieden.

De snelle veranderingen in onze samenleving maken dat onderwijs en scholing zich niet meer kunnen beperken tot de jeugdperiode. Levenslang leren, gefundeerd op een stevige basis in het jeugdonderwijs, moet ervoor zorgdragen dat wij ook bij ontgroening en vergrijzing, onze belangrijkste grondstof — kennis — op peil houden. Ondoelmatige leerwegen dienen in het belang van individu en samenleving te worden vermeden. Dit zal worden gezien in het licht van een optimale verdeling van overheidsmiddelen voor onderwijs over de levensjijd van individuen.

In het buitenland wordt regelmatig met enige afgunst gekeken naar ons onderwijsbestel, in het bijzonder waar het de vrijheid van keuze van onderwijs betreft. De regering hecht eraan, te onderstrepen dat zij dit beginsel van vrijheid van onderwijs van bijzonder belang acht.

De regering prijst zich gelukkig, na jaren van ingrijpende bezuinigen enige ruimte te kunnen bieden voor nieuwe impulsen in het onderwijs. Zij is zich ervan bewust, dat een krachtsinspanning moet worden geleverd om de verhoudingen tussen de overheid en de mensen in de praktijk van het onderwijs te verbete-

ren. Dat gaat om meer dan geld alleen. Het gaat ook om een bestuurscultuur waarin open overleg en publieke discussie motiverend kunnen zijn voor het onderwijs en voor de overheid. Het vraagt om wettelijke regelingen, die de beslissingsruimte voor scholen vergroten, de autonomie nieuwe inhoud geven, onder handhaving van de kwaliteit van het onderwijs. Voor basis- en voortgezet onderwijs betekent dit dat wordt voortgegaan met het tot stand brengen van meer globale bestuurswijzen. Voor het hoger onderwijs zal het wetsvoorstel Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, waar het de zelfstandigheid van instellingen betreft, verder worden aangescherpt.

Ook voor het ministerie zelf behoren deze nieuwe bestuurlijke verhoudingen consequenties te hebben. Kernvraagstukken vragen om integrale beleidsvoorbereiding. Ook zou veel uitvoering dichter bij de onderwijspraktijk kunnen plaatsvinden. Tegen deze achtergrond vindt een doorlichting van het ministerie plaats.

Er is een taakgroep ingesteld om na te gaan, welke risico's in de onderwijsbegroting besloten liggen en vooral op welke wijze tot een betere beheersing van de onderwijsuitgaven kan worden gekomen. Dat is niet alleen voor de overheid van

belang, maar voor allen die onderwijs volgen of erin werken.

Grote prioriteit kent de regering toe aan het basisonderwijs. Op korte termijn zal een voorstel worden ingediend, dat beoogt de zogenaamde vierjarigenmaatregel per 1 augustus 1990 ongedaan te maken. Daarbij zal aandacht worden gegeven aan de noodzaak deze impuls ook dienstbaar te maken aan de zorgverbreiding, een zaak waaraan de regering zeer hecht.

De groei van het speciaal onderwijs is niet in de eerste plaats een financieel vraagstuk. Het gaat erom, door een pakket maatregelen meer kinderen met handicaps de kans te geven om via de reguliere basisschool het vervolgonderwijs te bereiken. De beschikbare middelen voor onderwijsvoorrangsbeleid en zorg voor kinderen uit de minderheidsgroepen zullen gericht en effectiever moeten worden ingezet. De regering wil daarover met de schoolbesturen afspraken maken.

De regering streeft met kracht naar spoedige invoering van de basisvorming, waarbij er veel aan gelegen is de verworvenheden van het lager beroepsonderwijs veilig te stellen. Daartoe zullen de voorstellen om tot voorbereidend beroepsonderwijs te komen meer in het licht geplaatst worden van de invoering van de basisvorming. Ook in het voortgezet en beroepsonderwijs is er de noodzaak, gerichte aandacht te geven aan de toenemende instroom van minderheden in vervolgonleidingen. Het proces van vorming van brede scholengemeenschappen zal impulsen krijgen. Met de specifieke problemen ten plattelande wordt daarbij rekening gehouden. De noodzakelijke verbreding en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs wordt met kracht voortgezet.

Mijnheer de voorzitter! Onderwijs staat of valt met de man of de vrouw voor de klas. In dit licht verdient de kwaliteit van de onderwijsopleidingen de grootste aandacht en moet de aantrekkelijkheid van het leraarsvak worden vergroot. Daarbij gaat het niet alleen om de beloningsstructuur, maar ook om meer aandacht voor her- en bijscholing, voor vormen van studieverlof en voor kinderopvang, die vrouwen tot herintreding in het leraarsvak moet aanmoedigen. Getracht zal worden, te komen tot een akkoord waarin het herstel van de positie van het leraarschap centraal staat. Het beleid ter zake

van de internationalisering in het hoger onderwijs zal worden geïntensiveerd. Het is van groot belang dat Nederlandse studenten de gelegenheid krijgen, een deel van hun studie aan een buitenlandse instelling voor hoger onderwijs te verrichten. Onderzocht zal ook worden of binnen de op de begroting voor hoger onderwijs beschikbare middelen meer ruimte kan worden geboden aan studenten die hun gehele studie aan een buitenlandse instelling willen doen.

Het hoger onderwijs zal beter moeten inspelen op de ontwikkelingen in zijn maatschappelijke omgeving door een meer gedifferentieerde aanbodstructuur met kortere en langere opleidingen en met opleidingen van verschillende zwaarte en uitdaging voor de onderwijsdeelnemers. De regering zal voorstellen doen teneinde de instellingen meer mogelijkheden te geven om bij de aanwezigheid van een gedifferentieerd aanbod, studenten na de propaedeutische door te verwijzen. Voor een optimale taakvervulling is het behoud van het eigen karakter binnen de huidige tweedeling hoger beroepsonderwijs/wetenschappelijk onderwijs ook het uitgangspunt voor de toekomst. De noodzaak tot de vorming van topkaders zal in de komende regeerperiode tot initiatieven leiden voor de vorming van voortgezette hogere opleidingen. De aandacht voor de kwaliteit in het hoger-onderwijsbestel blijft onveranderd groot. De noodzaak om het aantal deelnemers aan het hoger onderwijs te vergroten, veroorzaakt binnen de beperkte beschikbare middelen een verdelingsvraagstuk. De mogelijkheid van het stapelen van opleidingen zal met het oog hierop worden beperkt.

In de studiefinanciering komt een aantal veranderingen. Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs zal, met uitzondering van het middelbaar beroepsonderwijs, de studiefinanciering worden geschrapt. Om de toegankelijkheid te waarborgen, zal voor studenten uit lagere-inkomensgroepen een systeem van schuldlimitering worden ingebouwd door een deel van de studieschuld om te zetten in een gift. Verzelfstandiging van het leningdeel en de aanvullende financiering worden zo snel mogelijk uitgevoerd. Het streven blijft erop gericht, zo spoedig mogelijk tot invoering van de OV-jaarkaart te komen. De regering zal naast deze

concrete voorstellen in het voorjaar van 1990 een beleidsnota uitbrengen over een heroriëntering op de studiefinanciering, zodanig dat aan doelstellingen van rechtvaardigheid en betaalbaarheid tegemoet wordt gekomen.

Onze kennisintensieve samenleving wordt in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling en de benutting van ons wetenschappelijk en technologisch potentieel. Het is daarvoor wezenlijk, te komen tot verkennende trendstudies van de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen, die als gedachtenkader kunnen dienen voor overheid en bedrijfsleven. Onderzoek van maatschappelijke en ethische aspecten van wetenschappelijke ontwikkelingen zal daarvan integraal deel uitmaken.

Het beleid van internationalisering van het wetenschapsbeleid wordt voortgezet. Om versnippering te voorkomen, zullen keuzen gemaakt moeten worden met betrekking tot de vele internationale programma's die nu lopen, op basis van een sterkte/zwakte-analyse van de nationale onderzoeksinspanningen. De lijnen die voor de wetenschappelijke en technologische infrastructuur zijn uitgezet in de nota Wetenschapsbeleid in de jaren negentig, zullen mede de richting bepalen. Een bijzonder aandachtspunt hierbij is de milieuproblematiek.

Mijnheer de voorzitter! De relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt vraagt om hernieuwde aandacht. Een van de functies van onderwijs is het voorzien in de behoefte aan een goed gekwalificeerde beroepsbevolking. Teneinde op dit punt een maatschappelijk breed gedragen beleid te kunnen ontwikkelen, zal een commissie van deskundigen worden ingesteld. De regering zal op basis van het advies van de commissie een actieprogramma beroepsonderwijs en scholing opstellen, mede tegen de achtergrond van de uitkomst van de zogenaamde OESO-review van het Nederlandse onderwijs. De regering is van mening dat ten behoeve van scholing van werkenden de onderwijsinfrastructuur moet worden benut en dat scholingsverlofregelingen moeten worden bevorderd. De overheid heeft echter een verdergaande verantwoordelijkheid voor het onderwijs en de scholing van volwassenen die in het jeugdonderwijs geen adequate kwalificatie hebben behaald, en voor het

onderwijs voor en de scholing van werklozen en specifieke doelgroepen als culturele minderheden, herintredende vrouwen e.d.

Sociale vernieuwing

Mijnheer de voorzitter! Het begrip sociale vernieuwing heeft de afgelopen jaren vleugels gekregen. Hoe komt dat?

Het financieel-economisch fundament van de Nederlandse samenleving is de afgelopen jaren steviger geworden. Afspraken zijn gemaakt om dit herstel te voltooiën. Met het herstel van de welvaart dringt zich echter steeds meer de vraag op hoe wij met die welvaart zullen omgaan, hoe wij onze samenleving als samenleving duurzaam sterker kunnen maken. De regering wil op die vraag een antwoord geven met: sociale vernieuwing.

De belangrijkste opgave die in dat program besloten ligt, is het integreren van mensen in de samenleving. Ondanks de toegenomen welvaart dreigen veel mensen de aansluiting bij de samenleving te verliezen. Naast dit herstel van maatschappelijke cohesie, dient te worden ingespeeld op toekomstige ontwikkelingen. Technologische vernieuwing, demografische veranderingen en maatschappelijke schaalvergroting maken het met het oog op de toekomst nodig om te investeren in mensen.

Het verrichten van betaalde arbeid is een van de belangrijkste middelen tot maatschappelijke integratie. Maar het integratiebeleid kent ook andere sociale componenten, die van belang zijn om een ieder zo goed mogelijk te laten participeren. Een gezonde levensstijl, goede huisvesting, een schoon milieu, opleiding, scholing en de mogelijkheid tot culturele en maatschappelijke participatie zijn zowel op zichzelf alsook vanwege de positieve invloed op het deel kunnen nemen aan betaalde en onbetaalde arbeid nastrevenswaardig. Met het op gang brengen van een proces van sociale vernieuwing wordt beoogd een aantal elementen van het regeringsbeleid bij elkaar te brengen om zo als het ware een meerwaarde te geven aan dat beleid. Enerzijds is hier en daar sprake van zwakke plekken in de belangrijke voorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg. Anderzijds is er een groep mensen die ondanks het economisch

herstel niet aan de slag komt. De oorzaken van isolement en desintegratie zijn divers. Ze vragen dus om een toegespitste, individuele benadering.

Een belangrijk aspect van dat probleem is de bestuurlijke normering van vele voorzieningen; met die bestuurlijke normering wordt bedoeld dat regelingen ieder voor zich hun traditionele spelregels kennen zonder dat deze op zichzelf en vooral samenhangend voldoen aan het criterium: "helpt de regeling, helpen de spelregels bij die regeling, bij het doorbreken van isolement, bij het participeren in de samenleving?". Vermeden dient immers te worden dat mensen door regelingen in passiviteit gedrongen worden. Er dient een uiterste inspanning geleverd te worden mensen maatschappelijk perspectief te doen zien en hen daaraan actief vorm te laten geven. Daarnaast bieden de huidige regelingen nogal eens onvoldoende mogelijkheden om rekening te houden met individuele omstandigheden. Bestuurlijke normen en de praktijk daarvan moeten dus herzien worden. Die benadering is, zo dunkt ons, beter realiseerbaar naarmate de bestuurlijke mogelijkheden van lagere overheden en van maatschappelijke organisaties vergroot worden. Zij immers kunnen zich het best een beeld vormen van de individuele omstandigheden en overwegingen die schuilgaan achter macro-gegevens waarover de regering beschikt. Integratie en solidariteit zullen daarom kansrijker worden naarmate de bestuurlijke en de "echte" werkelijkheid dichter bij elkaar gebracht worden. Dit bestuurlijk aspect zal tot uitdrukking komen door een herschikking van verantwoordelijkheden. De regering stelt zich in lijn hiermee tot taak, voorwaarden te scheppen om de gemeenten hun taak beter te laten uitoefenen. Bij het arbeidsmarktbeleid zal samenwerking in en met de regionale besturen arbeidsvoorziening gestalte moeten krijgen, onder meer in regionale convenanten. Voor al die activiteiten van de sociale vernieuwing die gericht zijn op arbeidsinpassing is dus al een nieuwe structuur beschikbaar. Daarover sprak ik vanochtend uitvoerig in het kader van het activerend arbeidsmarktbeleid. Maar voor sociale vernieuwing zijn ook investeringen nodig in de sociale, fysieke en culturele infrastructuur. En

daarbij is de bestuurlijke decentralisatie leidraad. Een brede doeluitkering waarbij bestaande financiële stromen van de rijksoverheid naar de gemeenten worden gebundeld, zal die gemeenten in staat moeten stellen, een samenhangend beleid te voeren. Zo zal het op verschillende terreinen, waaronder het minderhedenbeleid, tot een samenwerking tussen overheden moeten komen, opdat de beleidsactivering zoveel mogelijk ter plekke inhoud kan krijgen. Daarbij gaat het zowel om samenwerkingsverbanden tussen overheden als om samenwerking tussen en met groepen van burgers in de samenleving. Bij sociale vernieuwing gaat het dus ook om het ruimte bieden voor verantwoordelijkheidsbeleving van burgers en hun organisaties, opdat de vergroting van solidariteit in onze samenleving tot haar recht komt.

Mijnheer de voorzitter! De grotere beleidsruimte voor de gemeenten zal ook tot uitdrukking worden gebracht door activering van bijstandsgelden en het ontwikkelen van een incentive voor gemeenten met betrekking tot de doorstroming vanuit de zogenaamde arbeidspools. De activiteiten van het kabinet hebben vooral tot doel, het aanjagen van respectievelijk het ruimte bieden aan initiatieven die op gemeentelijk niveau worden genomen.

Met name in de bestuursakkoorden ziet de regering een goed instrument om de inspanningsverplichtingen van het Rijk en de gemeenten voor de sociale vernieuwing vast te leggen. Gelet op de bestuurlijke dimensie is de minister van Binnenlandse Zaken als coördinerend bewindspersoon voor de sociale vernieuwing aangevozen.

De inspanningen die de regering zich zal getroosten op het vlak van de sociale vernieuwing moeten vooral ook voor de minderheden in ons land tot concrete resultaten leiden. Zij lopen immers een grotere kans dan anderen om naar de rand van de samenleving te worden verdrongen. De werkloosheidscijfers spreken wat dat aangaat heldere taal. Daarom zal de regering op korte termijn aangeven hoe zij denkt te handelen met het rapport van de Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid over het minderhedenbeleid in de jaren negentig. Vooruitlopend hierop zij erop gewezen dat het bij het voeren van een minderhedenbeleid dikwijls gaat om aanvullingen en verbijzon-

deringen van algemeen achterstandsbeleid. In het minderhedenbeleid wordt daarbij gesproken over "algemeen waar mogelijk, categoriaal – dus speciaal voor de minderheden – waar nodig". Zo wordt de werkloosheid van leden van minderheidsgroepen mede bepaald door de aard van de door hen gevolgde opleidingen, een vaak gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal, het groeiend aantal nieuwkomers en het feit dat betrokkenen soms op latere leeftijd naar Nederland komen en dan hun plaats moeten vinden in een nieuwe sociale omgeving. Het reguliere achterstandsbeleid houdt met dit soort omstandigheden onvoldoende rekening. Het is dus nodig, het beleid af te stemmen op de bijzondere omstandigheden van minderheidsgroeperingen. Mijnheer de voorzitter! Deze feiten nemen echter niet weg dat veel van de problematiek van de minderheden samenvalt met die van allen in achterstandsposities. Dit feit betekent omgekeerd, dat het concrete beleid ter zake zich in de grotere steden moet richten op alle ingezetenen in met name de oude wijken, ongeacht of zij nu, zoals dat heet, autochtoon of allochtoon zijn.

Voor allen in achterstandspositie geldt dat het veroordeeld zijn tot inactiviteit behalve een economisch kwaad ook een dreiging is die dieper steekt. Velen raken in een sociaal isolement; hun levensstijl is ongezond; zij missen een dagelijks ritme en zijn na verloop van tijd onder andere door dit soort factoren moeilijk meer te motiveren tot het uitbreken uit die situatie. Vooral in een aantal grote steden zijn deze processen zichtbaar. Niet alleen het welzijn van de mensen zelf, maar ook de vitaliteit van deze steden staat dus op het spel. Preventie, een op zwakke groepen toegespitst beleid, opvang, signalering, het motiveren en leiden van mensen naar werk en scholing zijn daarbij belangrijke taken. Het zijn taken die als het ware van onder op waargemaakt moeten worden. Wanneer wij daarin slagen, zal ook het algemene financieel-economische beleid en het arbeidsmarktbeleid een grotere kans van slagen hebben. Sociale en economische integratie moeten gelijk opgaan. Welzijnsbeleid is integratiebeleid. Het gaat om het volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving.

De mogelijkheden tot participatie zullen overigens verder moeten

reiken en soms ook een andere vorm moeten hebben dan betaalde arbeid. Dat geldt bij voorbeeld voor de ouderen. De regering is van oordeel dat nog te weinig geprofiteerd wordt van de ervaring en wijsheid van ouderen en hun bereidheid zich in te zetten voor maatschappelijke activiteiten.

Er is bepaald meer nodig dan zorgbeleid. Welzijnsbeleid zal weer integratiebeleid moeten worden. Bovenstaande benadering zal daaraan bijdragen. Voorwaarde bij dit alles is wel dat het beleid van taboes doorbreken, problemen concreet bij de naam noemen, evenwicht tussen rechten en plichten, bestuurlijke vernieuwing, verantwoordelijkheden spreiden, samenwerkingsverbanden tussen overheden aangaan en ook burgers en maatschappelijke organisaties op hun verantwoordelijkheid aanspreken wordt voortgezet en uitgebouwd.

Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

In de volksgezondheid zal evenwicht tot stand dienen te komen tussen de bestuurlijke aandacht voor zorginhoud en vernieuwing en het vraagstuk van kostenbeheersing. De komende jaren streeft de regering naar een verdere herziening van de financiering en structuur van de volksgezondheid. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de totstandkoming van een zorgverzekering voor iedereen. Dit is om de financiële toegankelijkheid van het stelsel optimaal te waarborgen en risicoselectie te vermijden. Het gaat daarbij om een stelsel waarin solidariteit en werkelijk effectieve kostenbeheersing beide tot hun recht komen.

Inclusief het aanvullende pakket gaat de regering uit van een verdeling tussen de procentuele en nominale premie van respectievelijk 85% en 15%. Het tempo waarin de nominale premie op het uiteindelijke niveau wordt gebracht, is afhankelijk van de financiële en inkomenspolitieke inpasbaarheid. De komende tijd zal onderzocht worden welke mogelijkheden er zijn om de inkomensgevolgen van de verhoging van de nominale premie voor de lagere inkomens in voldoende mate op te vangen.

In de tweede plaats moeten wijzigingen worden aangebracht die ertoe leiden dat verzekerden, verzekeraars en aanbieders van zorg

voldoende belang hebben bij kostenbeheersing, doelmatig handelen en kwalitatief goede zorgverlening. Daarom wordt ernaar gestreefd, een geleidelijke overgang te bewerkstelligen van een systeem waarbij de overheid vrijwel alle instrumenten hanteert naar een stelsel waarin partijen voldoende ruimte en verantwoordelijkheid krijgen. Partijen kunnen daardoor, ook op regionaal niveau, beter inspelen op de toekomstige vragen en wensen in de zorgsector. Deze verschuiving in verantwoordelijkheden mag echter niet leiden tot commerciële gezondheidszorg.

Met deze aanpassingen wil de regering komen tot verbetering van de kwaliteit van de zorg in die zin dat op een doelmatigere en inhoudelijkere wijze wordt omgegaan met de beschikbare middelen. Volgend jaar zal een nota uitgebracht worden waarin een samenhangend kwaliteitsbeleid wordt geschetst en de wenselijkheid van nadere wet- en regelgeving wordt aangegeven.

De regering is zich er zeer wel van bewust dat de nagestreefde wijzigingen diep zullen ingrijpen in de organisatie en structuur van de zorgsector. Zij wil daarom de verdere uitwerking van deze voornemens eerst in het voorjaar van 1990 aan de orde stellen. Dat biedt de mogelijkheid nader overleg te voeren met de betrokken organisaties en partijen om te proberen een zo groot mogelijke consensus te bereiken over de na te streven herzieningen in het stelsel. In verband met het aangepaste tijdpad is een wetsvoorstel ingediend om de inwerkingtreding van de zogenaamde horizonbepaling uit te stellen tot 1 januari 1991.

Naast de noodzakelijke structurele aanpassingen is in het licht van de spanning tussen zorg en middelen aan de reeds voorziene groei in de gezondheidszorg een extra bedrag, olopend tot 680 mln., aan de collectieve zorgmiddelen toegevoegd. Afhankelijk van de concrete invulling zal dit ook leiden tot een versterkte financiële inzet in de particuliere sector. Over de invulling van het aandeel van het extra bedrag in 1990 zullen de bewindslieden van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur u nog berichten.

Mijnheer de voorzitter! In de afgelopen jaren is veel aandacht gegeven aan culturele vernieuwing. In de komende jaren zullen in bescheiden mate extra financiële

middelen beschikbaar worden gesteld voor een doelmatig cultuurbehoud. Niet alleen de rijksinstellingen zullen hiervan kunnen profiteren; een substantieel deel van deze middelen zal aan niet-rijksinstellingen ten goede komen. Bij de concretisering van de plannen zal het speciaal moeten gaan om een vergroting van de doelmatigheid van het beheer en om een op kwalitatieve selectie gebaseerde inhaaloperatie met betrekking tot het behoud van cultuuroederen. Dit geschiedt mede met het oog op de publieke toegankelijkheid.

De bouwkunst wordt wel de moeder der kunsten genoemd. Toch werd de hedendaagse vorm van deze kunst tot voor enige jaren ietwat stiefmoederlijk bedeld. Met de bouw van het Nederlands instituut voor architectuur en stedenbouw is een begin gemaakt. De aandacht voor de bouwkunst zal nu verder worden vergroot.

Op het terrein van de media zullen de voornemens uit het regeerakkoord in twee fasen in wettelijke maatregelen worden omgezet.

Op de kortst mogelijke termijn en vooruitlopend op het totaal van voornemens zal een wetsvoorstel dat landelijke commerciële omroep regelt, worden ingediend, opdat in het nieuwe uitzendseizoen commerciële omroep mogelijk wordt. Het reeds ingediende wetsvoorstel tot wijziging van het STER-regime wordt overgenomen. Een spoedige behandeling van ook dit wetsvoorstel wordt op hoge prijs gesteld. Aldus zal commerciële omroep mogelijk worden onder gelijktijdige zekerstelling van de belangen van de publieke omroep.

Mijnheer de voorzitter! Zowel met betrekking tot de toepassing als de uitvoering van de wetten voor oorlogsgetroffenen zijn in de voorbije jaren structurele problemen naar voren gekomen. De beleidsvoornemens van het vorige kabinet op dit punt worden overgenomen. Zo spoedig mogelijk wordt een zelfstandig bestuursorgaan tot stand gebracht. Het orgaan wordt van stond af aan belast met alle werkzaamheden ter zake van de Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers 1940-1945. De verschillende wetten voor oorlogsgetroffenen dienen naar het oordeel van de regering te worden bijgesteld overeenkomstig de brief van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur van 28

april 1989 aan de Tweede Kamer. Mede tegen de achtergrond van het voornemen om de Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers 1940-1945 nog slechts van toepassing te laten zijn op hen die de vervolging aan den lijve hebben ondervonden, zal aan het regeringsstandpunt inzake de aanbevelingen van de Projectgroep oorlogs- en geweldsgetroffenen met voorrang uitvoering worden gegeven. De regering zal bevorderen dat de boodschap van oorlog en verzet blijvend zal worden uitgedragen.

Mijnheer de voorzitter! In het kader van vooral gezinshereniging en gezinsvorming zullen minderheden zich in ons land blijven vestigen. Het is van belang dat zij die worden toegelaten, ook de gelegenheid hebben zelfstandig en productief aan onze samenleving deel te nemen. Daarover sprak ik reeds. Dit zal worden uitgewerkt in het regeringsstandpunt bij het rapport van de WRR. Overigens mag over etnische minderheden niet louter gesproken worden als zouden zij problemen veroorzaken. De positieve bijdrage die van de culturele verrijking van onze samenleving uitgaat, wordt zelden op haar waarde geschat. Vanuit die optiek zal ook in het kader van het sociaal vernieuwingsbeleid gerichte aandacht voor de bestrijding van discriminatie worden bewerkstelligd.

Vreemdelingenbeleid

Met betrekking tot asielzoekers is er sprake van een aanzienlijke stijging. De behoefte aan opvangplaatsen is daarom sterk gegroeid. Zowel in de centrale opvang als in de gemeenten moet daarom meer ruimte geschapen worden. De regering doet derhalve een dringend beroep op gemeenten om, ook op termijn, meer opvangplaatsen beschikbaar te stellen.

Naast de humanitaire zijn er ook budgettaire aspecten verbonden aan de asielzoekersproblematiek. De sterke stijging in de aantallen en de verstopping in de behandeling van aanvragen nopen ertoe, ook in het belang van betrokkenen, in die gevallen waarin er kennelijk sprake is van ongegronde verzoeken, dat ook in de procedure tot uitdrukking te laten komen. Ook dan zal overigens nog een forse stijging optreden van kosten, die bij de nu bestaande afspraken overwegend ten laste van

de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking komen.

Meer in het algemeen neemt de immigratiedruk op het Westen, waaronder Nederland, de laatste jaren sterk toe. De regering streeft naar een samenhangend vreemdelingenbeleid om de immigratie te beheersen en te reguleren. Dit vereist heldere regelgeving. Om te bereiken dat snel, maar zonder te kort te doen aan de eisen van de rechtspraak, beslissingen kunnen worden geëffectueerd, zullen de procedures moeten worden herzien. Daarnaast zal een aantal instrumenten worden ontwikkeld om de illegale immigratie en de daarmee verband houdende illegale tewerkstelling, tegen te gaan. Deze instrumenten omvatten onder meer een bestuurlijk effectief en humaan terugkeer- en uitzettingsbeleid, in welk verband aan een terugkeerbureau wordt gedacht.

Over het oneigenlijk gebruik in dit verband van collectieve voorzieningen en over het intensiveren van het binnenlands vreemdelingtoezicht, zal advies worden gevraagd aan een bestuurlijke commissie, die binnenkort zal worden ingesteld. Het wetsvoorstel Herziening vreemdelingenwet zal worden herzien. De regering zal op korte termijn een nota van wijziging aanbieden en ziet uit naar een spoedige behandeling.

Bij de uitwerking van het akkoord van Schengen streeft de regering er met kracht naar, afspraken te maken omtrent harmonisering van het materiële asielbeleid. Daarvoor is medewerking nodig van de partnerstaten. Inmiddels is afgesproken, vooreerst de verschillen in toepassing van het criterium voor vaststelling van de vluchtelingenstatus te inventariseren. Ook in het kader van de besprekingen van de landen van de EG zal worden aangedrongen op een geharmoniseerd asielbeleid.

Medisch-ethische vraagstukken en euthanasie

Mijnheer de voorzitter! De laatste jaren zijn nieuwe technieken in de medische sector steeds meer aandacht, ook van de wetgever, gaan vragen. Op een aantal concrete terreinen zullen wetsvoorstellen worden ingediend. Dat betreft onder meer wetgeving inzake orgaantransplantatie en inzake medische experimenten met embryo's en fertilisatietechnieken. Ten aanzien van de problematiek inzake erfelijk-

heidsonderzoek, gen-therapie en niet-therapeutische genetische manipulatie zal, na het binnenkort verschijnende advies van de Gezondheidsraad, de wetgeving ter hand worden genomen. Meer in het algemeen zal in nauw overleg met de medische professie en met andere maatschappelijke groeperingen worden gezien, welke grenzen aan de toepassing van nieuwe technieken dienen te worden gesteld en hoe daarbij voor de oplossing van de problemen van schaarste, rantsoenering en selectie een breed maatschappelijk draagvlak gevonden kan worden. Daarbij zal bijzondere aandacht worden besteed aan de grondrechten. Er zal een oordeel worden ingewonnen van een in te stellen commissie, die met de noodzakelijke maatschappelijke draagkracht over de hieraan verbonden complexe vraagstukken kan adviseren.

In het kader van het wetgevingsprogramma geeft de regering prioriteit aan de verdere totstandkoming van de patiëntenwetgeving. Voorts dient het preventiebeleid te worden versterkt.

Wat betreft de euthanasie ziet de regering vooralsnog af van wetgeving. Zij zal verzoeken, de behandeling van het bij de Kamer aanhangige wetsvoorstel 20383 voor onbepaalde tijd te schorsen. Daar er geen werkelijk en toereikend inzicht bestaat in de omvang en de aard van de huidige praktijk, zullen de minister van Justitie en de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een onderzoekscommissie instellen, waarvan artsen en juristen deel uitmaken. Genoemde bewindslieden zullen de Kamer binnen enkele maanden nader berichten over de in te stellen commissie. Van belang is dat intussen het bestaande vervolgingsbeleid van het openbaar ministerie zal worden gehandhaafd.

De staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur zal maatregelen nemen ter uitbreiding van de bestaande teams van pijnbestrijding en verruiming van de middelen voor onderzoek naar pijnbestrijding. Tevens zal een uitbreiding plaatsvinden van de mogelijkheden voor thuiszorg van terminale patiënten en stervensbegeleiding.

Justitie

Het beleid gericht op sociale

vernieuwing komt ook tot uitdrukking in een verdere ontwikkeling van onze rechtsstaat als democratische en sociale rechtsstaat. Het beroep vanuit de samenleving op de bijdrage van Justitie aan een ordelijk verloop van maatschappelijke processen houdt onverminderd aan. Dit vraagt om een passende toerusting van de rechterlijke organisatie, om gedegen wetenschappelijk onderzoek en om uitbreiding van realistische voorlichting. Daarnaast vormen organisatorische aanpassingen, verdergaande automatisering en verbetering van de huisvesting noodzakelijke voorwaarden voor een goede uitoefening van de justitiële taken. Dat een zo intensief beroep op Justitie wordt gedaan, behoeft geen verwondering te wekken wanneer men zich realiseert hoe ingrijpende ontwikkelingen zich in alle geledingen van de samenleving voordoen, bij voorbeeld op het gebied van levensvormen, communicatie, techniek en cultuur. Zulke ontwikkelingen bergen kansen en risico's in zich. Een democratische en sociale rechtsstaat zal effectieve bescherming moeten bieden tegen gevaren voor de persoonlijke integriteit en voorwaarden die wij als fundamenteel erkennen. Dit stelt nieuwe, hoge eisen aan het functioneren van onze rechtsstaat. Voor het bepalen van een passende reactie bestaat behoefte aan een algemeen beleidskader. De minister van Justitie heeft op zich genomen, dit kader voor het justitiebeleid in de zich ontwikkelende democratische en sociale rechtsstaat in een globaal plan neer te leggen, dat dit voorjaar zal worden aangeboden. Een belangrijk thema zal zijn hoe het meest effectief aansluiting kan worden gezocht bij het zelfregulerend vermogen binnen de samenleving en haar verschillende geledingen. Verdere maatregelen zijn vereist om de rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit van de wetgeving te verbeteren en de eenheid en toegankelijkheid van het recht te vergroten. Het belang van de wet als democratisch gelegitimeerde grondslag van het overheidsbeleid staat hierbij centraal. Daarbij moet onder ogen worden gezien dat op veel terreinen de wet ons steeds meer in Europees verband wordt voorgeschreven. De dringend geboden versterking van het democratische karakter van de wetgeving zal een kernpunt zijn van de Europa-politiek van de regering.

Verbetering van de kwaliteit van onze wetgeving zal via twee wegen ter hand worden genomen. Ten eerste zullen de wetgevingsafdelingen bij de afzonderlijke ministeries sterker en eerder bij de beleidsvorming worden betrokken. Ten tweede zal onder de primaire verantwoordelijkheid van de minister van Justitie het algemene wetgevingsbeleid verder worden uitgebouwd.

Daarnaast zullen toetsing en ondersteuning vanuit het ministerie van Justitie met betrekking tot nieuwe en bestaande wetgeving worden geïntensiveerd. Daarbij zal bijzondere aandacht worden besteed aan de eisen die uit de Grondwet, het gemeenschapsrecht en het internationale recht voortvloeien. Over de wenselijkheid van geconcentreerde rechterlijke toetsing van wetten aan de Grondwet en aan verdragen zal de regering de Kamer op korte termijn een notitie toezenden.

Wetboeken en algemene wetten die ingevolge de Grondwet tot stand komen vormen de ruggegraat van de rechtsstaat. De kern van het Nieuw Burgerlijk Wetboek zal per 1 januari 1992 kunnen worden ingevoerd.

Omwille van de dringend gewenste vereenvoudiging van het bestuursrecht zal de voorbereiding van de Algemene wet bestuursrecht versneld worden. De ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en de regeringscommissaris voor de algemene regels van bestuursrecht zullen een vlotte parlementaire behandeling van deze wet bevorderen, zodat de behandeling van de eerste tranche binnen twee jaar achter de rug kan zijn. Invoering van deze tranche zou dan per 1 januari 1993 kunnen geschieden. Eind 1990 zal het voorontwerp voor de tweede tranche gepubliceerd zijn. Als uitloei van de herziening van de rechterlijke organisatie en wegens de urgentie van invoering van Arob-rechtspraak in eerste instantie, zal in het komend voorjaar een wetsvoorstel aan de Raad van State worden gezonden, dat voorziet in de opnemings van een eenvormig bestuursprocesrecht in de Algemene wet bestuursrecht en in een zodanige vorm van uitbreiding van het cassatieberoep, dat de noodzakelijke rechtseenheid in de toepassing van deze Algemene wet bestuursrecht wordt verzekerd. Over de vormgeving hiervan zal het nodige overleg worden gevoerd.

Rechtshandhaving behoort tot de

primaire taken van een rechtsstaat. Daarin neemt het criminaliteitsbeleid een belangrijke plaats is. Het niveau van criminaliteit is nog steeds onaantvaardbaar hoog. Ook in de komende jaren zullen preventie, opsporing van strafbare feiten, vervolging en berechting van delinquenten en tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen — samen de strafrechtelijke keten — belangrijke aandacht krijgen. Ook wat dit betreft, zal derhalve worden voortgebouwd op het beleidsplan Samenleving en criminaliteit.

Ter versterking van de sociale infrastructuur van onze rechtsstaat wordt grote waarde gehecht aan voortzetting en intensivering van het beleid inzake de criminaliteitspreventie. Het beleid is erop gericht, een ieder zich bewust te doen zijn van de verantwoordelijkheden die onderscheiden categorieën burgers op dit gebied hebben. Het voorkomen van criminaliteit is niet alleen een zaak van justitie en politie, maar ook van de gehele samenleving. De stimulering van op preventie gerichte maatregelen zal worden voortgezet. De bewindslieden van Justitie en van Binnenlandse Zaken zullen op basis van het eindrapport van de stuurgroep Bestuurlijke preventie van criminaliteit in de loop van volgend jaar met nadere voorstellen komen.

In het kader van de versterking van de democratische en sociale rechtsstaat acht de regering het van groot belang, dat recht wordt gedaan aan de slachtoffers van delicten. Daarom zal bij de ontwikkeling van het criminaliteitsbeleid de positie van het slachtoffer zoveel mogelijk worden versterkt.

Het invoeren van een algemene identificatieplicht wordt niet overwogen. Er zal echter een beperkte identificatieplicht komen in bij de wet te bepalen bijzondere situaties, dit met gebruikmaking van bestaande documenten.

Het aantal jeugdigen, die op enigerlei wijze in de knel komen, aan wie ouders en/of vrijwillige hulpverlening onvoldoende steun kunnen geven en die daardoor justitiële zorg behoeven, neemt helaas toe. Gezien de aard en de zwaarte van de problematiek — men denke daarbij bij voorbeeld aan de drugsproblematiek — is er behoefte aan een nadere bezinning op de mogelijkheden van de justitiële jeugdbescherming met inbegrip van de jeugdreclassering. De staatssecretaris van Justitie zal

dan ook op korte termijn een beleidsnota over de justitiële jeugdbescherming uitbrengen.

De regering beschouwt vrijheidsbeneming als een onontbeerlijk ultimum remedium. Zij streeft ernaar door intensivering van preventie en alternatieve sancties de nog steeds groeiende behoefte aan justitiële inrichtingscapaciteit om te buigen. Bij het gevangeniswezen dreigt, na een tijdelijke evenwichtssituatie, in het begin van de jaren negentig opnieuw een tekort aan plaatsruimte als gevolg van de sterke toename van de gemiddelde strafduur. Bij de andere justitiële inrichtingen zal op korte termijn geen sprake zijn van een evenwicht. De voorzienbare tekorten wil de regering dan ook zo snel mogelijk wegnemen door verdere nieuwbouw. Daarnaast is er in toenemende mate behoefte aan aparte voorzieningen voor de vreemdelingenbewaring. Hieraan zal tegemoet worden gekomen door een specifiek hierop toegesneden capaciteitsuitbreiding. De bewindslieden van Justitie zullen op korte termijn een concreet plan opstellen voor de capaciteitsuitbreidingen en de financiering daarvan binnen de daarvoor voorziene middelen.

De verhoging van het rechtstatelijk gehalte van onze samenleving vereist een versterking van de rechtshandhaving en rechtspleging. Het openbaar ministerie en de zittende magistratuur zullen versterkt worden, niet alleen in kwantitatief, maar vooral in kwalitatief opzicht. Daarbij denkt de regering zowel aan een betere bewerktuiging van de rechterlijke macht als aan een betere organisatie. De betere bewerktuiging betreft in feite de gehele infrastructuur van de organisatie. Niet alleen zal de kwaliteit van het ondersteunend personeel verder worden verbeterd, ook zal veel aandacht worden besteed aan verhoging van de automatiseringsgraad. Bovendien zal een aanzienlijk bouwprogramma worden gestart. Teneinde dit alles te kunnen volbrengen, zal de decentralisatie van het beheer over de rechterlijke organisatie met kracht worden voortgezet. De grootscheepse reorganisatie van de rechterlijke macht, waartoe de staatscommissie Herziening rechterlijke organisatie adviseerde, zal in deze kabinetsperiode een aanvang nemen. De regering acht het van groot belang dat daarbij allereerst de organisatie van de administratieve rechtspraak aan de

orde komt. De kwaliteit van bestuur en rechtshandhaving zijn daarbij zeer gebaat. De voorgestelde reorganisatie is overigens niet zonder kritiek gebleven. De regering zal die kritiek zorgvuldig overwegen en zo nodig met andere voorstellen komen.

Mijnheer de voorzitter! Een veranderende politie-organisatie behoort stellig tot de instrumenten ter versterking van de democratische en sociale rechtsstaat. De politie is immers bij uitstek het overheidsinstrument belast met het waken over de veiligheid. Voor een goede politiezorg in ons land is — daarover bestaat brede consensus — een eenvormige Nederlandse politie nodig die primair in regionaal verband is georganiseerd. In de afgelopen jaren is uit de regionale samenwerking wel gebleken dat deze een goed antwoord vormt op de behoeften aan schaalvergroting en een efficiëntere aanwending van de politiemiddelen. De regionale politiekorpsen zullen het hart vormen van de Nederlandse politie. De indeling van de politieregio's is nog voorwerp van overleg. De politieregio's zullen worden afgestemd op de indeling in arrondissementen, waarbij overigens de grenzen van de huidige arrondissementen, provincies en/of gebieden als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen niet zonder meer als vast gegeven worden beschouwd. Eventuele knelpunten bij de afstemming van de regionale indeling en de indeling in arrondissementen zullen zo snel mogelijk worden opgelost.

Bij de voorziene reorganisatie zal met een projectopzet worden gewerkt. Het voornemen bestaat, dit project te brengen onder leiding van beide betrokken secretarissen-generaal. In het algemeen zal de regering, gezien het belang en de omvang van de reorganisatie van de politie, u periodiek informeren. De regering hecht eraan dat de voortgang in goed overleg met uw kamer en met anderen bij het politievraagstuk betrokkenen plaats heeft. Daartoe zal contact worden onderhouden met personen die het vertrouwen genieten in de kring van het openbaar bestuur, het openbaar ministerie en uiteraard de politie zelf. De regering wil wel vaart zetten achter de reorganisatie. Voor ogen staat een dynamisch proces, waarbij de vorming van regionale korpsen in belangrijke mate door initiatieven uit de regio's zelf tot uitbreiding en

intensivering van de samenwerking gestalte moet krijgen. De regering hecht er, zoals gezegd, groot belang aan, het proces van de reorganisatie zo voortvarend mogelijk uit te voeren. Het is niet noodzakelijk dat de invoering pas plaats heeft als alles op papier geregeld is. Daarom zullen reeds in 1990 een of meer concrete stappen worden gezet. Daartoe behoort in ieder geval het instellen van enkele regionale korpsen. De regering stelt zich voor, op korte termijn een wetsvoorstel in te dienen dat de verwezenlijking van haar voornemens structureel mogelijk maakt. Het spiegelbeeld van deze aanpak is, dat lopende ontwikkelingen betreffende de politiezorg — men denke met name aan bouwactiviteiten — niet in aan de regiovorming tegengestelde richting mogen gaan.

Een belangrijk aandachtspunt is de positie van de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken in verband met de politie. Daarover zijn in de formatie in goed overleg nadere afspraken gemaakt tussen de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken. De minister van Binnenlandse Zaken is aangewezen als beheerder op afstand van de te vormen regionale politiekorpsen; het directe beheer vindt immers regionaal plaats. De minister van Justitie krijgt de mogelijkheid tot medesturing, hetgeen voortvloeit uit zijn verantwoordelijkheid voor de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde. De taken van de politie in het verband van de strafrechtelijke keten bestaan uit de voorkoming en de opsporing van strafbare feiten en de tenuitvoerlegging van straffen.

De minister van Justitie is aangewezen als beheerder van landelijke diensten. Het aantal en de soort zullen nader worden bepaald. Het spreekt vanzelf dat de politie-ambtenaren van deze diensten onder dezelfde uniforme rechtspositie zullen vallen als die voor de politie-ambtenaren werkzaam in de regio's. Hetzelfde geldt voor hun opleiding. Het politiepersoneel moet tussen regiokorpsen en landelijke diensten over en weer uitwisselbaar zijn.

De gemaakte afspraken waarborgen voldoende dat alle verantwoordelijkheden tot hun recht kunnen komen. De vrees dat er naast de reguliere politie een soort van eigen, justitieel politie-apparaat komt, is dan ook in het geheel niet gerechtvaardigd. Integendeel, door de

afspraken wordt juist afdoende voorkomen dat een aparte, justitiële politie zal ontstaan.

Binnenlands bestuur

De bestuurlijke aanpak zoals bij de sociale vernieuwing is ook noodzakelijk op andere beleidsterreinen, dus ook op dit. Bovendien is de kwaliteit van het functioneren van de overheid ermee gebaat. De regering zal aan kwaliteitsverbetering werken door het bevorderen van samenwerking tussen de verschillende overheden. In de bestuursakkoorden met de VNG en het IPO kunnen wederzijdse intenties en inspanningsverplichtingen worden vastgelegd. De bestuursakkoorden lenen zich goed voor het maken van afspraken over decentralisatie van bevoegdheden en de daarbij behorende middelen.

Kwaliteitsverbetering is ook mogelijk door aanpassing en sanering van het bestuurlijke instrumentarium. Zo zullen in deze kabinetsperiode de nieuwe Gemeentewet en de nieuwe Provinciewet het Staatsblad moeten kunnen bereiken. Voortgegaan zal worden met de afwikkeling van de lopende herindelingsplannen. Nieuwe initiatieven tot wetgeving worden genomen, als het provinciale bestuur de behoefte eraan of de noodzaak ervan aantoonst.

Voor een doelmatig, doeltreffend en democratisch bestuur in de grootstedelijke gebieden kan het naast aanpassing van de Wet gemeenschappelijke regelingen noodzakelijk blijken, uiteraard in nauw overleg met de betrokken besturen nadere bestuurlijk-organisatorische voorstellen te ontwikkelen. Het advies van de Raad voor het binnenlands bestuur over het bestuur in grootstedelijke gebieden vormt naar ons oordeel een deugdelijke basis voor nader onderzoek. Voor de revitalisering van de grote steden zal het definitieve regeringsstandpunt over de adviezen van de commissie-Montijn en de Raad voor het binnenlands bestuur inzake het grootstedelijke beleid het komende jaar verschijnen.

Verder zal worden gewerkt aan vergroting van de beleidsruimte van lagere overheden. Mede daartoe zal naast de uitvoering van overeengekomen experimenten een tweede deel van het zogenaamde D'project worden gestart. Op nader te bepalen beleidsterreinen zullen enkele

ministeries optreden als partners van D'gemeenten en D'provincies.

Voor de kwaliteitsverbetering is ook de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector van belang. Voor de financiële middelen is het uitgangspunt dat de ruimte die correspondeert met de ontwikkeling van de contractlonen, mits deze verantwoord is, voor arbeidsvoorwaarden beschikbaar komt. Vanaf 1991 komen bovenop deze ruimte ten behoeve van de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden de resultaten beschikbaar uit hoofde van efficiency-verbetering, met dien verstande dat een kwart van de baten hieruit binnen de sector kan worden aangewend die deze efficiency-verbetering genereert. Het verdient naar het oordeel van de regering aanbeveling, de middelen in te zetten voor een binnen een structurele meerjarenaanpak passende versterking van de positie van de overheid op de arbeidsmarkt. Daarnaast is in de meerjarenramingen, geleidelijk oplopende tot 1994, voor de gehele collectieve sector voorzien in een bedrag van 200 mln. voor zogenoemd herstructurerings- en toeslagbeleid. En ten slotte wordt aan deze ruimte nog 100 mln. toegevoegd voor scholing van werknenden in de collectieve sector. Bij de aanwending van de totale ruimte in het kader van het arbeidsvoorwaardenoverleg zal bevorderd worden dat een zo groot mogelijk, herkenbaar deel aangewend wordt voor differentiatie, zodat meer aansluiting gevonden wordt met inkomensverhoudingen in de marktsector.

Mijnheer de voorzitter! Al vele jaren vindt een discussie plaats over wetgeving op het gebied van de gelijke behandeling. Het is een discussie waarin grote verschillen van inzicht bleken ten aanzien van de vraag hoever regelgeving zou moeten gaan en over de vraag hoe in de handhaving kan worden voorzien. In een poging te komen tot brede steun voor strakke en heldere regelgeving op dat terrein, zal de regering het in behandeling zijnde voorstel Algemene wet gelijke behandeling intrekken en met prioriteit een nieuw voorstel voorbereiden.

Mijnheer de voorzitter! Eerder in deze verklaring sprak ik over de noodzaak, de doelmatigheid van overheidsuitgaven te bevorderen. Dat moet dan betrekking hebben op het gehele scala van collectieve voorzie-

ningen en publieke investeringen. In het heroverwegingsproces zal systematisch doelmatigheidsonderzoek groot gewicht krijgen. Meer nadruk zal worden gelegd op indicatoren die de effectiviteit van de overheidsactiviteiten weergeven, en bijzondere aandacht zal worden geschonken aan het verbeteren van de efficiëntie van het overheidsapparaat.

Met als uitgangspunt dat de departementale organisatie niet per se alle fasen van de beleidscyclus zelf hoeft te dekken, zullen diensten die niet tot de departementale kern behoren, op grotere afstand geplaatst worden en in een of andere vorm worden verzelfstandigd. Met het oog op service-niveau en effectiviteit zal aan uitvoerende diensten meer dan thans een eigen verantwoordelijkheid met een interne verantwoordingsplicht worden gegeven. Door meer zelfbeheer en verzelfstandiging van uitvoerende diensten zal ook de kwaliteit van het centrale bestuur op hoofdlijnen verbeterd kunnen worden.

Nederlandse Antillen en Aruba

Mijnheer de voorzitter! Een enkel woord over de Nederlandse Antillen en Aruba. Niet alleen in ons deel van het Koninkrijk zijn staatkundige veranderingen en vernieuwingen aan de orde. Met de overheden in de Nederlandse Antillen en Aruba zal de regering op korte termijn in overleg treden over het op staatkundig terrein te voeren beleid binnen en ten aanzien van beide landen. Er moet immers duidelijkheid worden geschapen over de toekomstige verhoudingen.

Wat betreft de hulp aan de Nederlandse Antillen en Aruba is de omvang voor de komende kabinetsperiode vastgesteld op 300 mln. per jaar, en bij de besteding zal het accent liggen op het activeren en mobiliseren van de particuliere sector als motor in het proces van ontwikkeling.

Mijnheer de voorzitter! Aan het begin van deze verklaring heb ik gesproken over samenstelling, karakter en opdracht van het kabinet dat thans aantreedt. Aan het slot wil ik graag benadrukken hoezeer het kabinet, waarvan vele leden uit dit huis voortkomen, met uw Kamer wil samenwerken. Zeker, er zijn onderscheiden verantwoordelijkheden van

regering enerzijds en parlement anderzijds. Maar er is ook veel dat bindt. Of men nu geroepen is het volk te vertegenwoordigen of als lid van de regering het volk te dienen, er wordt verantwoordelijkheid genomen; verantwoordelijkheid voor het publieke belang, voor de toekomst, voor het gezicht ook van de politiek. De leden van het nieuwe kabinet zijn zich bovendien bewust van de noodzaak het bestuurlijke klimaat, de verhouding tot de talloze maatschappelijke organisaties op sociaal, economisch, cultureel en bestuurlijk terrein te vernieuwen op basis van onderscheiden en te respecteren wederzijdse verantwoordelijkheden. Dat stempelt de stijl van politiek die het kabinet zich voorneemt, zich volop bewust van de betekenis die regelgeving kan hebben voor duurzaamheid, samenhang en meer rechtvaardige maatschappelijke verhoudingen, zonder evenwel een moment de illusie te hebben dat dit gerealiseerd kan worden, geïsoleerd van ontwikkelingen in en verantwoordelijkheden van de samenleving zelf.

In het kader van de sociale vernieuwing wordt vaak gesproken — ik deed dat vanmiddag zelf — over activerend beleid. Men denkt dan aan die mensen in de samenleving, die blijvend in een achterstandspositie dreigen te geraken, respectievelijk daarin berusten. Maar laten wij eerlijk zijn, activerend beleid is evenzeer nodig voor overheden, voor organisaties, voor groepen van burgers die zich ieder op hun plek verantwoordelijk weten, moeten weten, voor zichzelf en voor de ander, opdat onze democratie levend blijft, een democratie is van allen voor allen.

Mijnheer de voorzitter! Ons land, onze democratie staat voor grote uitdagingen. Nederland moet zich sterk tonen in Europa, sterk in het de baas worden van de milieuproblematiek in een welvarend en dichtbevolkt land, sterk in de nieuwe uitdaging een ieder te laten participeren omdat en opdat ieder telt.

Mensen vormen de woorden in het verhaal van de geschiedenis; anderen zullen zeggen: in Gods verhaal. Een ieder van ons heeft zich te realiseren dat wij samen de woorden van één verhaal vormen, samen heden en toekomst inhoud moeten geven.

Dat ons kracht gegeven wordt de dialoog met de werkelijkheid aan te gaan, opdat leeft wat ons toevertrouwd is, nu en morgen.

De voorzitter: De beraadslagingen naar aanleiding van de regeringsverklaring zullen morgen om kwart over tien beginnen.

Sluiting 14.50 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. een brief van de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij in haar vergadering van 21 november 1989 het haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstel van wet, gedrukt onder nummer 21022, heeft aangenomen.

De voorzitter stelt voor, deze brief voor kennisgeving aan te nemen;

2. de volgende brieven:

een, van de minister-president, minister van Algemene Zaken, ten geleide van een overzicht van wetsvoorstellen en hun behandeling (21142, nr. 6);

drie, van de minister van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, over het vluchtelingenbeleid (19637, nr. 60);

een, ten geleide van de agenda van de Algemene raad van 6 november 1989 (21300-V, nr. 16);

een, over de Euro-top in Oost-Europa (21300-V, nr. 21);

drie, van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, ten geleide van de Begrotingsraad van 14 november 1989 (21300-V, nr. 12);

een, ten geleide van het verslag van de Begrotingsraad d.d. 14 november 1989 (21300-V, nr. 19);

een, ten geleide van de agenda van de Interne marktraad d.d. 23 november 1989 (21300-V, nr. 20);

een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten geleide van de ontwerp-agenda van de Raad van ministers van 21 november 1989 (21300-V, nr. 18);

een, van de staatssecretarissen van Buitenlandse Zaken en van Justitie, over grenscontroles (19326, nr. 21);

een, van de minister van Justitie, over wetgevingsprojecten in het jaar 1988-1989 (21300-VI, nr. 7);

drie, van de minister van Binnenlandse Zaken, te weten:

een, ten geleide van een rapport

een, ten geleide van een rapport

een, ten geleide van een rapport

een, ten geleide van een rapport

een, ten geleide van een rapport

Lijst van ingekomen stukken

inzake het werkgelegenheidsbeleid voor etnische minderheden bij de rijksoverheid (20339, nr. 18);
een, ten geleide van het Actieprogramma minderhedenbeleid 1990 en het achterstandsgebiedenbeleid (21301, nr. 5);
een, ten geleide van twee notities inzake intensivering van de PCG-aanpak (21301, nr. 6);
een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over controle op specifieke uitkeringen (21300-VII, nr. 5);
een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van het ontwerp-besluit houdende wijziging van het Academisch statuut (21300-VIII, nr. 17);
twee, van de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:
een, ten geleide van het Plan van scholen 1990-1992 (21257, nr. 4);
een, over de wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO en het Huisvestingsbesluit WBO in verband met het afstoten van dislocaties (21379);
een, van de minister van Financiën, ten geleide van het verslag van de Ecofin-raad van 13 november 1989 (21300-IX B, nr. 13);
een, van de minister en staatssecretaris van Financiën, ten geleide van de Startbrief 1990-1994 (21378);
twee, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, te weten:
een, over vermessing van het milieu (21137, nr. 10);
een, ten geleide van een verslag van de EG-Milieuraad van 19 september 1989 (21300-XI, nr. 16);
een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ten geleide van het rapport "Bewoners nieuwe woningen 1988 (20691, nr. 4);
vijf, van de minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:
een, over de Willemsspoorverbinding (17890, nr. 14);
een, over de dijkversterkingen en veiligheidsnormen in het IJsselmeer-gebied (18106, nr. 27);
een, over kustverdediging van Texel (19025, nr. 3);
een, over het Bereikbaarheidsplan Randstad (20389, nr. 29);
een, ten geleide van de agenda voor de ministersconferentie van 21 november 1989 (21300-XII, nr. 14);
een, van de minister van Economi-

sche Zaken, ten geleide van het verslag van de Onderzoeksraad van 17 oktober 1989 (21300-XIII, nr. 21);
een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, ten geleide van het verslag van de UNCTAD-vergadering van 2-13 oktober 1989 (21300-XIII, nr. 22);
een, van de minister van Landbouw en Visserij, over het quota-stelsel in de zuivelsector (21300-XIV, nr. 8);
twee, van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, te weten:
een, over de medeverantwoordelijkheidsheffing granen (21300-XIV, nr. 10);
een, ten geleide van het besluit houdende deelneming van het Rijk aan de regeling voor het recreatieschap Midden-Delfland (21376);
vier, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:
een, ten geleide van de rapportage arbeidsmarkt 1989 (21300-XV, nr. 16);
een, ten geleide van het eindrapport inzake de beroepspraktijk van de beginnend personeelsfunctionaris (21300-XV, nr. 18);
een, ten geleide van het Landelijk meerjaren beleidskader 1990-1994 voor de arbeidsvoorzieningsorganisatie (21300-XV, nr. 19);
een, ten geleide van de agenda van de Sociale raad EG op 30 oktober 1989 (21300-XV, nr. 20);
vier, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, te weten:
een, over tandheelkundige inrichtingen (17426, nr. 17);
een, over problemen bij de behandeling van patiënten met een HIV-infectie (19218, nr. 38);
een, over ontheffing op de toegang tot ziektekostenverzekeringen (21300-XVI, nr. 14);
een, over de academisering in de eerste lijn en ambulante geestelijke gezondheidszorg (18670, nr. 8).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van de Rumhbo'N versie 1989 en Reactie op de huisvestingsplannen;
drie, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:

een, ten geleide van het onderzoek arbeidskostenontwikkeling 1987 in het streekvervoer;
een, ten geleide van lokale initiatieven;
een, over de ruimte voor arbeidsvoorwaardenontwikkeling 1990;
drie, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:
een, ten geleide van het evaluatieonderzoek bijdrageregeling bijzondere controle;
een, ten geleide van de emancipatie van de Vrouw in de Memories van Toelichting 1990;
een, ten geleide van het onderzoeksrapport "Het werkloosheidsbegrip ontleed";
twee, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, te weten:
een, over het gewijzigde Bijdragebesluit van bewoners van bejaarden-oorden;
een, over de afwijzing van het verzoek om algehele ontheffing, van de WTZ.

De voorzitter stelt voor, deze brieven niet te laten drukken en voor kennisgeving aan te nemen. Kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

4. de volgende brieven e.a.:

een, van de Nederlandse vereniging tot bescherming van dieren, over het ontwerp-besluit huisvesting legkippen;
een, van gedeputeerde staten van Friesland, over de motie met betrekking tot het regionaal bestuur arbeidsvoorziening;
een, van de Vereniging van Nederlandse gemeenten, ten geleide van hun reactie op het regeerakkoord 1989;
een, van de Stichting natuur en milieu, ten geleide van hun reactie op de regeringsverklaring 1990;
een, van de stichting "De dwaze vaders", over het verstoren van het contact tussen vader en kind (eren).

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage. Kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

5. de volgende brieven e.a.:

een, van het gemeentebestuur van Heel en Panheel, over een motie gemeentelijke herindeling;
een, van het gemeentebestuur van Breda, over de stadsverwarming;

Lijst van ingekomen stukken

een, van D.H.A. Woldman-van Straaten, over de milieuproblematiek;

een, van het Europees Parlement, ten geleide van een resolutie over fiscale aangelegenheden en de Economische en monetaire unie;

een, van de gedeputeerde staten van Friesland, over een motie met betrekking tot het gebruik van de Friese taal in de basisvorm;

het jaarverslag 1989 van de Bestuurscommissie Noorden des Lands;

een, van C.C.J. van Puijenbroek, over het milieu in de Midden-Brabantse gemeenten;

een, van J. Fokke, over aanleunwoningen;

het jaarverslag 1988 van het Havenschap Delfzijl;

een, van N. Meekel, over de onleefbaarheid in Nederland;

een, van R. van Nassau, over illegale etherpiraten;

een, van mevrouw drs. S.A. Beintema, over het invullen van de loonbelastingverklaring 1990;

een, van D. Labes, over dierenbescherming;

een, van R. Alberda, over het recht op wonen;

een, van Stichting consument en veiligheid, ten geleide van twee brochures over veiligheid in de jaren negentig;

een, van de SVR, ten geleide van de publikatie "Ontwikkeling arbeidsongeschikten";

een, van J.H.M. Wintermans, over de aanleg van een alarmsysteem;

een, van het gemeentebestuur van Zaanstad, over het NAVO-vlootbezoek aan Amsterdam;

een, van de Ziekenfondsraad, over premie-afdracht voor groepen vervroegd uit het arbeidsproces getreden personen;

een, van E.G. Meijer, over ziekenverpleging;

een, van de WODC, ten geleide van het rapport "Beschermingsbewind";

het jaarverslag 1988 van SWOV;

een, van de NIRIA, ten geleide van het commentaar van de WHW;

een, van W. Schuiveling, over de huurwaardeforfait;

een, van de AAF en Aof, over de vier sociale fondsen die zelfstandig moeten blijven.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage;

6. de volgende proefschriften:

"De herziene deelnemingsvrijstelling" door J.A.G. van der Geld;

"Geruisloze omzetting in een NV of BV" door A.C. Rijkers;

"Veranderingen in de sociale zekerheid" door J.G.F.M. Hoffmans;

"Onderhandeling en bemiddeling" door T.J.J.B. Wolters;

"Appartementsrecht en de welstandsbepalingen" door R.F.H. Mertens;

"Vrije straatcommunicatie" door F.H. Kistenkas;

"Ombudsman en administratieve rechtsbescherming" door E. Helder;

"Over rechtsmiddelen in strafzaken" door J. de Hullu.

Deze proefschriften zijn opgenomen in de bibliotheek van de Kamer.